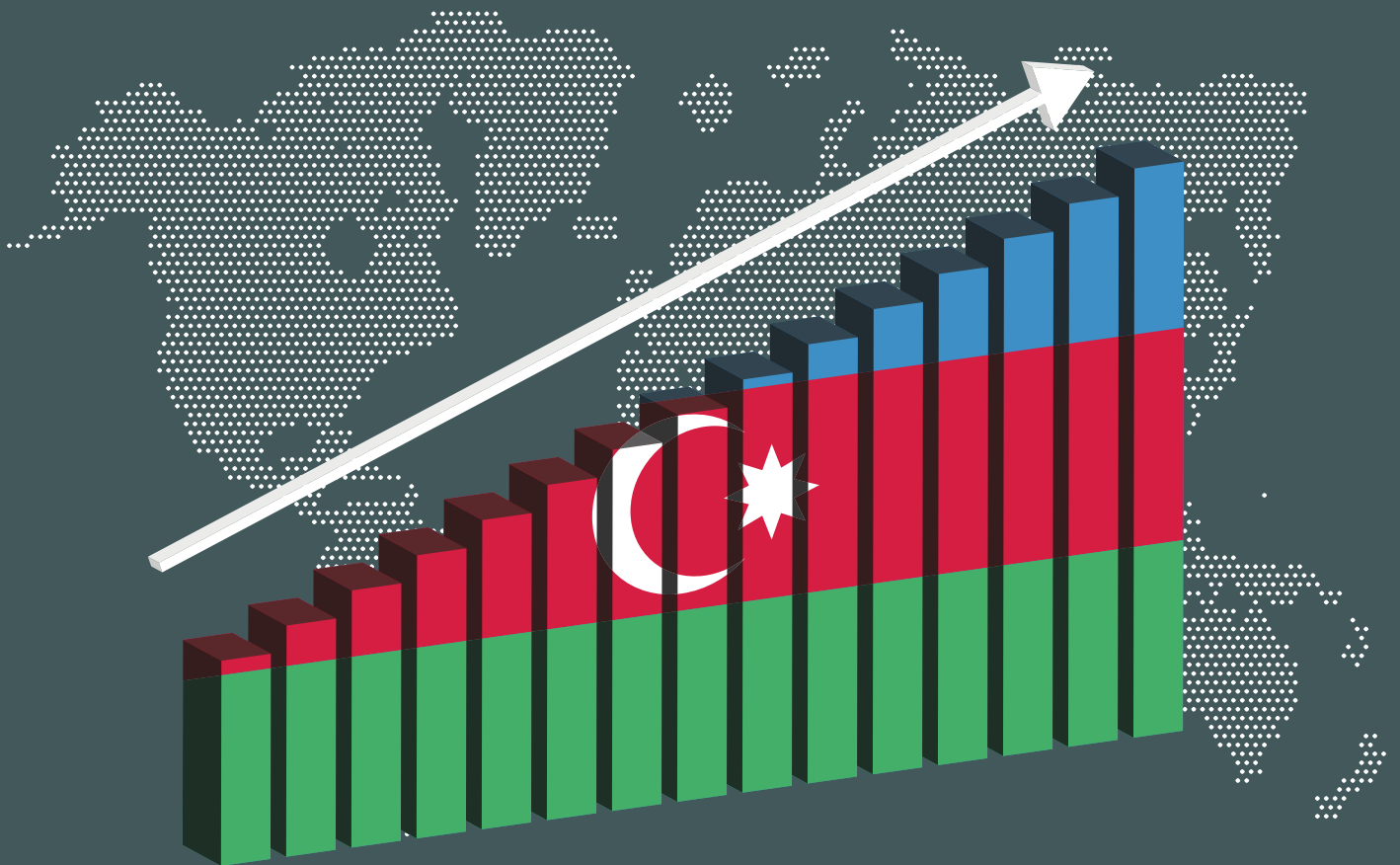

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

دیپلماسی اقتصادی آذربایجان

فروردین ۱۴۰۲

شناسنامه گزارش

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

عنوان:

دیپلماسی اقتصادی آذربایجان

مدیریت اقتصاد کلان و آینده پژوهی

تاریخ انتشار: فروردین ۱۴۰۲

واژه‌های کلیدی: شاخص‌های اقتصادی، آزادی اقتصادی، ارزش جغرافیایی، نرخ جمعیت، اشتغال، شاخص حکمرانی، موافقتنامه‌های تجاری، اتصالات زیرساختی، کریدور شمال-جنوب، دیپلماسی اقتصادی

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نبش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵

فهرست مطالب

۵	خلاصه کاربردی
۷	درآمد
۷	بخش نخست: شاخصهای اقتصادی جمهوری آذربایجان
۱۹	بخش دوم: ساختار نهادی دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان
۲۱	بخش سوم: دیپلماسی در اسناد بالادستی (قانون اساسی و فرامین ریاست جمهوری)
۲۳	بخش چهارم: روند تحول در دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان
۲۵	بخش پنجم: استراتژی جدید دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان
۳۷	بخش ششم: بازیگران اولویت دار در دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان
۳۹	بخش هفتم: جایگاه ایران در دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان
۴۳	بخش هشتم: نتیجه گیری

خلاصه کاربردی

- جهت‌گیری اصلی سیاست کلان اقتصادی آذربایجان سازماندهی نظام اقتصادی مبتنی بر انواع مالکیت، گذار به اقتصاد بازار و ادغام در اقتصاد فرامنطقه‌ای (بین منطقه‌ای) و جهانی است.
 - از نظر باکو جمهوری آذربایجان در مرکز حلقه‌ای قرار دارد که پتانسیل بالایی برای اتصال به بازارهای غرب، شرق، شمال و جنوب دارد. از این نگاه پتانسیل جمهوری آذربایجان برای ورود به بازارهای پر رونق در دو دایره شعاع بلند و کوتاه بسیار زیاد است. لذا ارتقای جایگاه این کشور در زنجیره های ارزش جهانی با تسهیل عبور کریدورهای حمل و نقل از خاک جمهوری آذربایجان (دریایی، هوایی و زمینی) یکی از برنامه های استراتژیک باکو تعیین شده است.
 - از آنجا که انرژی همچنان مهمترین منبع درآمد جمهوری آذربایجان است، این کشور برای تضمین درآمد ارزی خود، همزمان با تلاش برای کاهش وابستگی به درآمد انرژی، به دنبال توسعه زیرساخت‌های جدید انتقال گاز با همکاری‌های بین‌المللی و سرمایه‌گذاری خارجی است.
 - فهرست برخی از پروژه های مشترک ایران و جمهوری آذربایجان که می‌تواند به توسعه روابط تجاری دو کشور کمک کند و در دست اقدام است، به شرح زیر هستند.
- ۱- توافقنامه تجارت ترجیحی که در مرحله نهایی قرار دارد و در انتظار پاراف و امضاء وزرای دو کشور است؛
 - ۲- دستور کار بودن اتصال ریلی ایران به جمهوری آذربایجان (پارس آباد اردبیل - ایمشلی آذربایجان)؛
 - ۳- ساخت دو پل جدید ریلی و جاده ای به همراه خطوط انتقال انرژی بر روی رودخانه ارس در منطقه آغبند - خدآفرین (زنگزور شرقی آذربایجان) جهت ایجاد مسیر اتصالی جدید میان آذربایجان و جمهوری خودمختار نخجوان از طریق قلمرو جمهوری اسلامی ایران؛
 - ۴- ساخت پل اتومبیل رو بر روی رودخانه آستاراچای در شهر آستارا؛
 - ۵- ترمینال و بارانداز بین المللی ریلی آستارا؛
 - ۶- سد و نیروگاه‌های برقابی خدآفرین و قیزقلعه‌سی؛
 - ۷- تکمیل کریدور حمل و نقل بین المللی شمال - جنوب با ساخت راه آهن رشت - آستارا؛
 - ۸- قرارداد سوآپ گازی ترکمنستان از طریق ایران به آذربایجان و افزایش آن به سه میلیارد متر معکب در سال؛
 - ۹- تولید محصولات ایران خودرو در سایت نفتچالا آذربایجان (خودروهای سمند، دنا معمولی و دنا پلاس و دنا پلاس اتومات، تارا معمولی و تارا اتومات)؛
 - ۱۰- اتصال شبکه های برق ایران-آذربایجان-روسیه به یکدیگر (سنکرون کردن - یکسان سازی)؛

۱۱- بلوک‌های نفتی الوند و البرز دریای خزر؛

۱۲- مشارکت شرکت ملی نفت ایران (Nico) در کنسرسیوم استخراج نفت از میدان نفتی شاه‌دنبیز؛

- لازم به توضیح است علی‌رغم تنش‌های سیاسی در روابط ایران و جمهوری آذربایجان، دو کشور رشد ۳۰ درصدی تجارت را تجربه کرده و همکاری‌ها در امور ترانزیت نیز بی‌سابقه ارزیابی شده است؛ دو طرح ترانزیتی مشترک در آستارا در حال اتمام و بهره‌برداری است، خودرو سازی ایران در جمهوری آذربایجان فعال است و طرح‌های سد سازی مشترک در حال تکمیل است. به عبارت دیگر به نظر می‌رسد همین روابط اقتصادی به کنترل تنش‌های سیاسی بین تهران و باکو کمک نموده است. با این وجود طرفین نیازمند طرح‌های بزرگ برای در هم تنیدگی بیشتر سیاسی و اقتصادی هستند.

درآمد

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، آذربایجان به‌عنوان جمهوری مسلمان با اکثریت جمعیت شیعی در همسایگی ایران، ظاهر شد. علی‌رغم اشتراک مذهبی، روابط ایران و جمهوری آذربایجان نه تنها از وجه سیاسی، بلکه از وجه اقتصادی نیز پیشرفت قابل انتظار را نداشت. آذربایجان تنها کشوری است که هم با ایران و هم روسیه مرز مشترک دارد و رقیب انرژی دو کشور محسوب می‌شود. تولید و صادرات نفت و گاز از جمله عوامل موثر در حیات اقتصادی آذربایجان است و این عامل موجب شده جمهوری آذربایجان به یکی از تامین‌کننده‌های مهم و بازیگران فعال در بازار انرژی جهان تبدیل شود. یکی از هسته‌های اصلی سیاست خارجی آذربایجان دیپلماسی انرژی است. بر اساس آمارهای صندوق بین‌المللی پول، صادرات نفت و گاز، حدود ۹۰ درصد از صادرات این کشور را به خود اختصاص می‌دهد.

نقش جمهوری آذربایجان در تامین انرژی غرب و برخی کشورهای منطقه، حاشیه امنی برای باکو در جهت افزایش درآمد ارزی ایجاد کرده است. اما به نظر می‌رسد سیاست اقتصادی و دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان به دنبال ارتقای جایگاه ژئواکونومیک خود در زنجیره‌های ارزشی موجود و بالقوه است. در حالی که در سه دهه گذشته یکی از راهبردهای اقتصادی باکو جذب سرمایه خارجی به سوی بخش‌های نفتی و گازی بوده، اکنون جمهوری آذربایجان راهبرد جدیدی برای سوق دادن سرمایه خارجی به بخش‌های غیرنفتی اتخاذ کرده است. این گزارش درصدد است با بررسی روند تحول سیاست اقتصادی و دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان، نقشه راه و اولویت‌های کنونی دیپلماسی اقتصادی این کشور را تبیین نماید.

بخش نخست: شاخص‌های اقتصادی جمهوری آذربایجان

شاخص‌های کلان

جمهوری آذربایجان یکی از منابع تامین انرژی غرب محسوب می‌شود. این کشور با مساحت حدود ۸۶ هزار و ۶۰۰ کیلومتر مربع، بزرگترین کشور از لحاظ وسعت و پرجمعیت‌ترین کشور (با بیش از ۱۰ میلیون نفر) در منطقه قفقاز جنوبی است. جهت‌گیری‌های اصلی سیاست اقتصادی آذربایجان، سازماندهی نظام اقتصادی مبتنی بر انواع مالکیت، گذار به اقتصاد بازار و ادغام در اقتصاد فرامنطقه‌ای (بین منطقه‌ای) و جهانی است.

از زمان تصویب قانون اساسی این کشور «منات» به عنوان واحد پول ملی جمهوری آذربایجان است. ارزش برابری «دلار آمریکا» نسبت به «منات» تقریباً حدود ۱,۷ است. این نرخ طی سال‌های گذشته همواره ثابت بوده است. ارزش «یورو» نیز حدود ۱,۸۱ منات است که تحت تاثیر نرخ برابری دلار

و یورو در نوسان است. شاخص‌های کلی اقتصاد جمهوری آذربایجان در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱: شاخص‌های کلی اقتصاد جمهوری آذربایجان

تاریخ	مقیاس	برآورد پیشین	آخرین برآورد	شاخص‌های کلی
ژانویه ۲۰۲۳		۱,۷	۱,۷	نرخ برابری منات با دلار
ژوئن ۲۰۲۲	در صد	۶,۸	۵,۷	نرخ رشد تولید ناخالص داخلی سالانه
دسامبر ۲۰۲۱	در صد	۶,۲۷	۶	نرخ بیکاری
دسامبر ۲۰۲۲	در صد	۱۳,۸	۱۳,۹	نرخ تورم
دسامبر ۲۰۲۲	درصد	۸	۸,۲۵	نرخ بهره
سپتامبر ۲۰۲۲	هزار دلار	۷۵۷۵۳۱۰	۸۱۵۵۶۷۴	موازنه تجاری
سپتامبر ۲۰۲۲	میلیون دلار	۶۳۷۸	۷۳۸۰	حساب جاری
دسامبر ۲۰۲۱	درصد از تولید ناخالص داخلی	-۰,۵	۱۵,۲	حساب جاری به تولید ناخالص داخلی ^۱
دسامبر ۲۰۲۱	درصد از تولید ناخالص داخلی	۲۰,۱	۱۸,۲	بدهی دولت به تولید ناخالص داخلی
دسامبر ۲۰۲۱	درصد از تولید ناخالص داخلی	-۲,۴	-۱,۱	بودجه دولت
دسامبر ۲۰۲۲	درصد	۲۰	۲۰	نرخ مالیات بر شرکت‌ها
دسامبر ۲۰۲۲	درصد	۲۵	۲۵	نرخ مالیات بر درآمد شخصی

منبع: Trading Economics

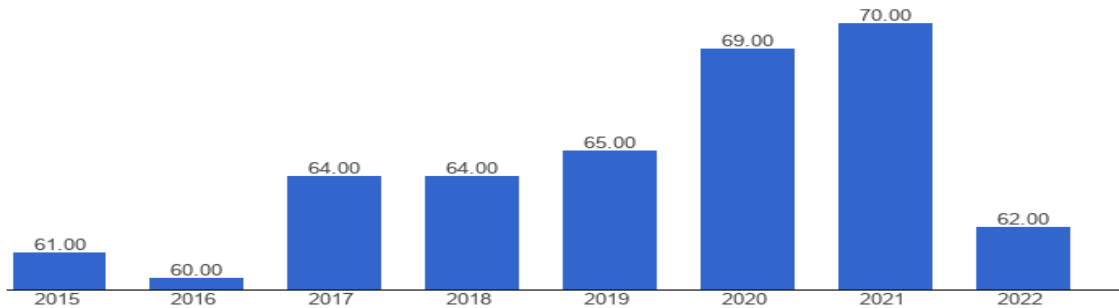
آزادی اقتصادی

امتیاز آزادی اقتصادی آذربایجان ۶۱,۶ است که این کشور را در رتبه ۷۵ در سال ۲۰۲۲ قرار می‌دهد. آذربایجان در بین ۴۵ کشور منطقه اروپا در رتبه ۳۷ قرار دارد و امتیاز کلی آن کمتر از میانگین منطقه اما بالاتر از میانگین جهانی است. بر اساس شاخص سالانه آزادی اقتصادی بنیاد هریتیج که حوزه‌های مهم سیاستی حاکمیت قانون، سلامت مالی، کارایی نظارتی و باز بودن بازار را اندازه‌گیری می‌کند، عملکرد جمهوری آذربایجان تا سال ۲۰۲۱، همواره رو به بهبود بوده است. هر چند حاکمیت قانون در جمهوری آذربایجان بهبود یافته، با این حال کارشناسان بنیاد هریتیج معتقدند مالکیت خصوصی در این کشور بنا به ملاحظات حکومتی نقض شده است.^۲

۱- پاندمی کرونا و جنگ قره باغ در سال ۲۰۲۰ از عوامل موثر بر اقتصاد جمهوری آذربایجان در سال ۲۰۲۰ بودند که منجر به کسری حساب جاری در این کشور شد.

2- <https://www.heritage.org/index/country/azerbaijan>

نمودار ۱: سیر شاخص آزادی اقتصادی در جمهوری آذربایجان

منبع: بانک جهانی

نمودار بالا نشان می‌دهد جمهوری آذربایجان در سال ۲۰۲۱ از لحاظ شاخص آزادی اقتصادی نسبت به تمام دوران پس از استقلال در وضعیت بهتری قرار داشته است.^۱

درآمد و مخارج دولت

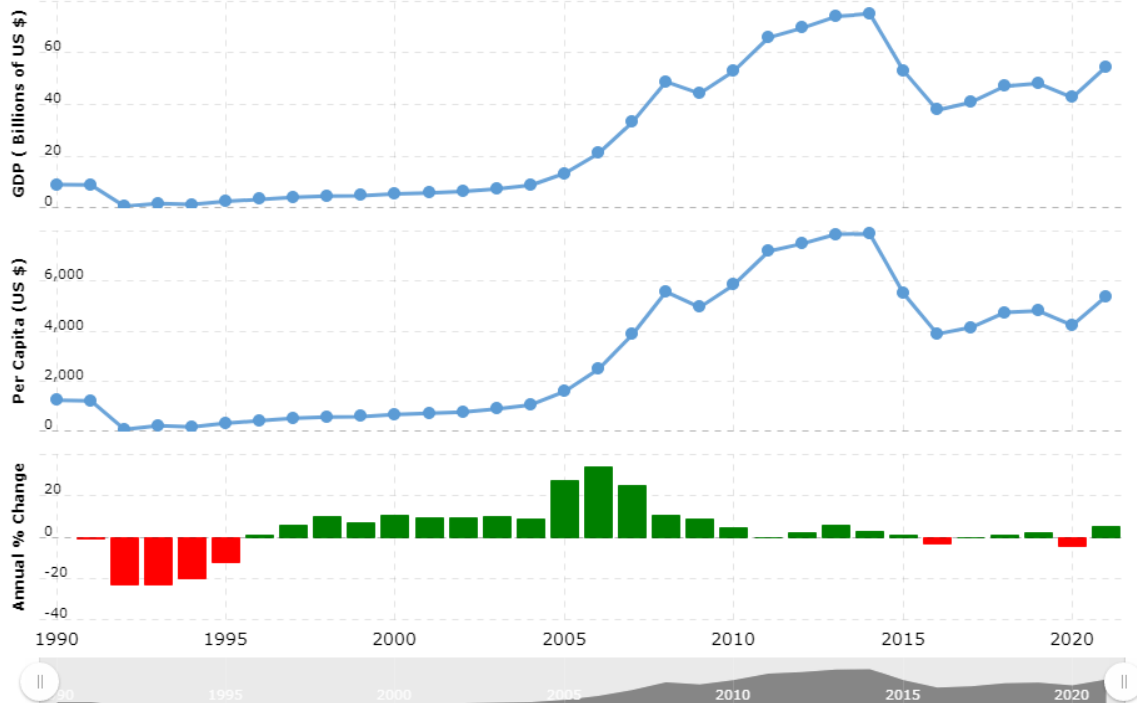
تولید و صادرات نفت و گاز ستون فقرات اقتصادی جمهوری آذربایجان است. اما این کشور از صنایع مهم دیگری چون تجهیزات میادین نفتی، فولاد، آهن، منسوجات، سیمان، محصولات شیمیایی و پتروشیمی، محصولات کشاورزی گلخانه‌ای مانند پنبه و گوجه فرنگی نیز درآمد ارزی دارد. بر اساس برآوردهای سال ۲۰۲۱، تولید ناخالص داخلی جمهوری آذربایجان ۵۴٫۶۲ میلیارد دلار بوده است.^۲ تولید ناخالص داخلی سرانه آذربایجان معادل ۴۲ درصد میانگین جهانی است.^۳

1- https://www.theglobaleconomy.com/Azerbaijan/economic_freedom/

2- <https://tradingeconomics.com/azerbaijan/gdp>

3- <https://tradingeconomics.com/azerbaijan/gdp-per-capita>

نمودار ۲: روند تولید ناخالص داخلی جمهوری آذربایجان طی سالهای ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۱

منبع: بانک جهانی

نمودار شماره ۲، بطور همزمان و قابل ارزیابی؛ ۱- سیر تغییر تولید ناخالص داخلی جمهوری آذربایجان با مقیاس میلیارد دلار، ۲- سیر تغییر تولید ناخالص داخلی سرانه و ۳- درصد تغییر سالانه تولید ناخالص داخلی را، نمایش می‌دهد. ^۱ بر اساس برآورد صندوق بین المللی پول رشد واقعی تولید ناخالص داخلی جمهوری آذربایجان از زمان استقلال تاکنون بطور میانگین حدود ۲٫۵ درصد بوده است. ^۲ آمارهای تولید ناخالص داخلی جمهوری آذربایجان بیانگر نوسان در عملکرد اقتصاد است (جدول ۲).

جدول ۲: روند تغییر تولید ناخالص داخلی جمهوری آذربایجان

برآورد تغییر تولید ناخالص داخلی ۲۰۱۸-۲۰۲۱		
سال	میلیارد دلار	درصد تغییر نسبت به سال قبل
۲۰۲۱	۵۴٫۶۲	+۲۷٫۹۴
۲۰۲۰	۴۲٫۶۹	-۱۱٫۳۸
۲۰۱۹	۴۸٫۱۷	+۲٫۲۵
۲۰۱۸	۴۷٫۱۱	+۱۵٫۲۹

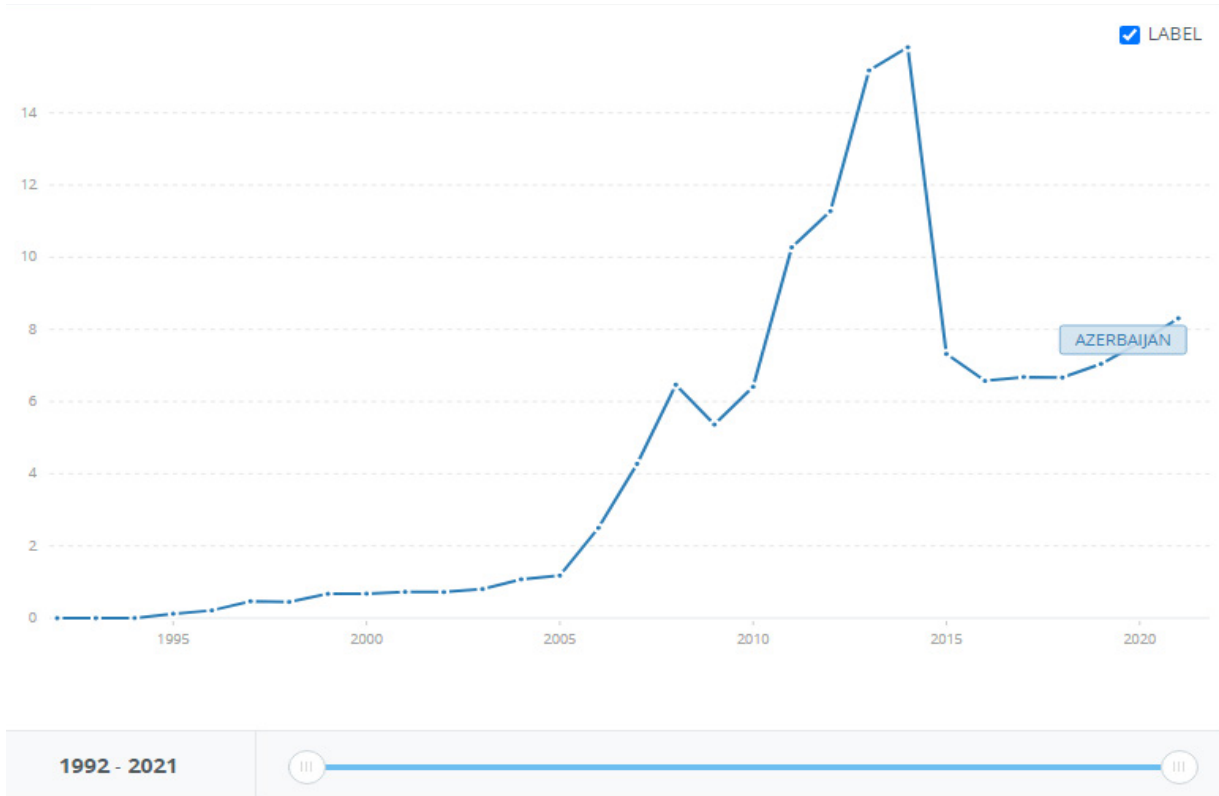
منبع: Macrotrends.net

1- <https://www.macrotrends.net/countries/AZE/azerbaijan/gdp-gross-domestic-product>

2- <https://www.imf.org/en/Countries/AZE>

میزان ذخیره ارزی جمهوری آذربایجان در سال ۲۰۲۱ حدود ۸,۳۱ میلیارد دلار ارزیابی شده است. این در حالی است که پیش از این، جمهوری آذربایجان در سال ۲۰۱۴ بالاترین ذخیره ارزی دهه اخیر خود یعنی حدود ۱۵,۸۲ میلیارد دلار را تجربه کرده بود.^۱

نمودار ۳: تغییر ذخیره ارزی سالانه جمهوری آذربایجان بر اساس داده‌های بانک جهانی

منبع: World Bank

بر مبنای گزارش صندوق بین‌المللی پول نرخ رشد اقتصادی جمهوری آذربایجان در سال ۲۰۲۱ حدود ۵,۶ درصد (۸ درصد نرخ رشد بخش نفت و گاز و ۷,۲ نرخ رشد بخش غیرنفتی) برآورد شده است. بر اساس این گزارش به دلیل افزایش بهای جهانی انرژی، در سال ۲۰۲۱ تراز حساب جاری جمهوری آذربایجان به تولید ناخالص داخلی این کشور به ۱۵,۲ درصد رسید^۲ این نهاد بین‌المللی سهم تراز حساب جاری جمهوری آذربایجان به تولید ناخالص داخلی را ۳۱,۷ درصد برای سال ۲۰۲۲ و ۳۱,۴ درصد برای سال ۲۰۲۳ پیش‌بینی کرده است (جدول ۳).^۳

1 <https://data.worldbank.org/indicator/FI.RES.TOTL.CD?locations=AZ>

2 <https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/07/06/azerbaijan-staff-concluding-statement-of-the-2022-article-iv-mission>

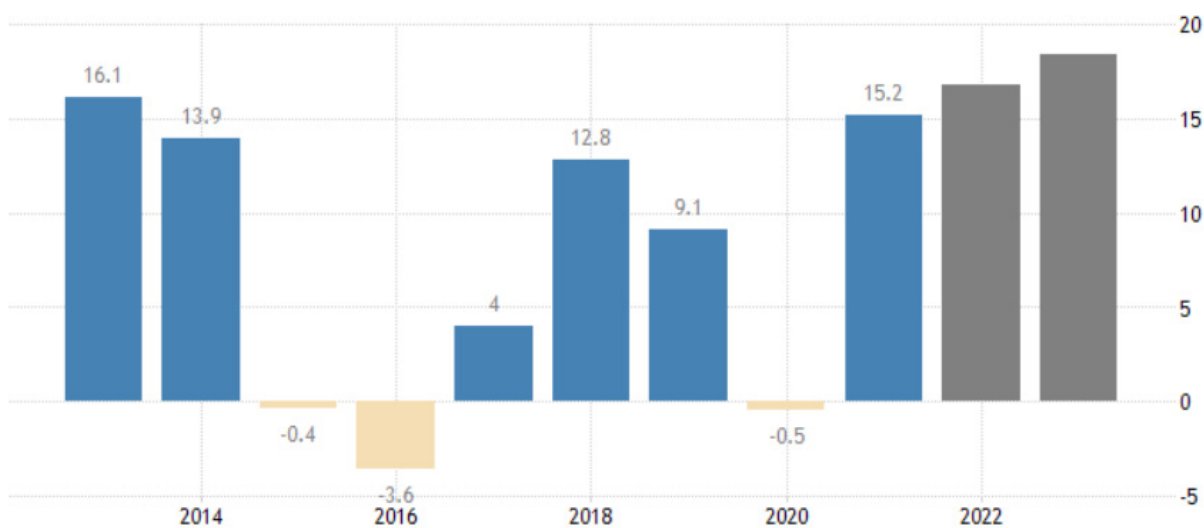
3 <https://economic.mfa.ir/portal/NewsView/697291>

جدول ۳: سهم بخش‌های مختلف اقتصادی جمهوری آذربایجان در تولید ناخالص داخلی این کشور

تاریخ	مقیاس	برآورد پیشین	آخرین برآورد	در تولید ناخالص داخلی
ژوئن ۲۰۲۲	در صد	۶٫۸	۵٫۷	نرخ رشد تولید ناخالص داخلی سالانه
دسامبر ۲۰۱۹	میلیارد دلار	۴۲٫۶۹	۵۴٫۶۲	تولید ناخالص داخلی
سپتامبر ۲۰۲۲	میلیون منات	۵۵۴	۷۹۷	تولید ناخالص داخلی بخش کشاورزی
سپتامبر ۲۰۲۲	میلیون منات	۴۵۸	۷۸۶	تولید ناخالص داخلی بخش ساخت و ساز
سپتامبر ۲۰۲۲	میلیون منات	۳۶۲	۵۰۷	تولید ناخالص داخلی بخش صنایع کارخانه‌ای
سپتامبر ۲۰۲۲	میلیون منات	۲۳۲۱	۳۱۹۹	تولید ناخالص داخلی بخش معدن
سپتامبر ۲۰۲۲	میلیون منات	۱۵۰	۱۸۸	تولید ناخالص داخلی مدیریت عمومی
سپتامبر ۲۰۲۲	میلیون منات	۶۳۲	۶۷۹	تولید ناخالص داخلی بخش خدمات
سپتامبر ۲۰۲۲	میلیون منات	۱۳۸۲	۱۴۷۵	تولید ناخالص داخلی بخش حمل و نقل عمومی
سپتامبر ۲۰۲۲	میلیون منات	۳۶٫۱	۳۸٫۱	تولید ناخالص داخلی بخش خدمات رفاهی
سپتامبر ۲۰۲۲	میلیون منات	۷۲۱۱۹	۹۰۹۲۳	تولید ناخالص ملی

منبع: Trading Economics

نمودار ۴: نسبت حساب جاری جمهوری آذربایجان به تولید ناخالص داخلی ۲۰۱۴-۲۰۲۲

منبع: Trading Economics

نمودار ۵: نسبت بودجه دولت از تولید ناخالص داخلی جمهوری آذربایجان ۲۰۲۲-۲۰۱۴

منبع: Trading Economics

آمارهای ارائه شده درباره بودجه جمهوری آذربایجان از کسری بودجه دولتی معادل ۱ درصد تولید ناخالص داخلی این کشور در سال ۲۰۲۲ حکایت دارند.^۱

ارزش جغرافیایی^۲، نرخ جمعیت و اشتغال

۵۴/۹ درصد از خاک جمهوری آذربایجان قابل استفاده است. ۳۱/۱ درصد از این میزان قابل بهره‌برداری زراعی و دامی است. ۱۲ درصد را جنگل‌ها و ۱/۷ درصد را حوزه‌های آبی تشکیل می‌دهند. این کشور از شمال با روسیه ۳۹۰ کیلومتر، از جنوب با جمهوری اسلامی ایران ۷۶۵ کیلومتر، از شمال غرب با گرجستان ۴۸۰ کیلومتر و از غرب با ارمنستان ۱۰۰۷ کیلومتر و از جنوب غرب با ترکیه ۱۵ کیلومتر، از ناحیه نخجوان، مرز مشترک زمینی دارد و طول مرز ساحلی مشترک جمهوری آذربایجان با دریای خزر ۸۲۵ کیلومتر می‌باشد. تقسیمات کشوری در جمهوری آذربایجان شامل ۱۴ شهرستان و ۷۹ شهر و ۲۶۲ بخش است. این مجموعه در قالب ۶۸ فرمانداری یا همان حاکم اجرایی که منصوب رئیس جمهور هستند اداره می‌شوند.^۳

جمهوری آذربایجان تا جولای ۲۰۲۱ به ۱۰ ناحیه اقتصادی تقسیم شده بود. ۷ جولای ۲۰۲۱ الهام علی‌اف فرمان تقسیم‌بندی جدید نواحی اقتصادی این کشور را صادر کرد. هر ناحیه اقتصادی شامل چند بخش می‌باشد.

1- <https://tradingeconomics.com/azerbaijan/government-budget>

2- The Value of Geography

۳- اطلاعات اخذ شده از رایزنی اقتصادی سفارت جمهوری اسلامی ایران در باکو

نواحی اقتصادی جمهوری آذربایجان طبق شکل زیر می‌باشند.^۱

شکل ۱: نواحی اقتصادی جمهوری آذربایجان بر اساس فرمان ۲۰۲۱

بر اساس آخرین اطلاعات در ژانویه ۲۰۲۳، جمعیت جمهوری آذربایجان ۱۰,۴۱۲,۶۵۱ نفر می‌باشد که ۵۶,۷۸ درصد آن در شهرها و ۴۳,۱۲ درصد در روستاها زندگی می‌کنند. بر اساس پیش‌بینی‌ها روند رشد جمعیت جمهوری آذربایجان نزولی است.^۲ همچنین از لحاظ جنسیت ۵۰,۱ درصد جمعیت آذربایجان را زنان و ۴۹,۹ درصد آن را مردان تشکیل می‌دهند. نرخ امید به زندگی در این کشور ۷۷ سال است. باکو به عنوان پایتخت این کشور ۲ میلیون و ۳۰۰ هزار نفر جمعیت دارد که از لحاظ پراکندگی بیشترین جمعیت را در آذربایجان به خود اختصاص داده است.^۳

۱- مناطق اقتصادی جمهوری آذربایجان شامل این مناطق می‌شود: ۱- منطقه اقتصادی باکو (شهر باکو)؛ ۲- منطقه اقتصادی نخجوان (شهرستان نخجوان، بابک، جلفا، کنگرلی، اردویاد، صدرک، شهپوز و شارور)؛ ۳- منطقه اقتصادی آیشرون - خیزی (شهر سومگایت، منطقه آیشرون و خیزی)؛ ۴- منطقه اقتصادی کوهستانی شیروان (آغ‌سو، اسماعیلی، گوپوستان و شامخی)؛ ۵- گنجه - منطقه اقتصادی داشکسان (شهرهای گنجه و نفتلان، داشکسان، گورانبوی، گوگل و سموخ)؛ ۶- منطقه اقتصادی قره باغ (خانکندی، آغج آبادی، اقدم، بردا، فضولی، خوجالی، خوجاوند، شوشا و تارتار)؛ ۷- منطقه اقتصادی گازاخ-طووز (منطقه آغستافه، گداپای، غزه، شامکر و طووز)؛ ۸- منطقه آزادی گویا -خاچماز (خاچماز، گویا، گوسار، سیازان و شیران)؛ ۹- منطقه اقتصادی لنکران -آستارا (آستارا، جلیل آباد، لریک، لنکران، ماسالی و یاردیملی)؛ ۱۰- منطقه اقتصادی آران مرکزی (شهر مینگ‌چویر، آغداش، گویچای، کردمیر، اوچار، یولاخ و زرداب)؛ ۱۱- منطقه اقتصادی میل - مغان (بیلاگان، ایمیشلی، ساعتلی و صبرآباد)؛ ۱۲- منطقه اقتصادی شاکی - زاگاتالا (منطقه بالاکن، گاخ، گابالا، اوغوز، شاکی و زاگاتالا)؛ ۱۳- منطقه اقتصادی زنگزور شرقی (جبرائیل، کلبجار، گوبدلی، لاجین و زنگیلان)؛ ۱۴- منطقه اقتصادی شیروان -سالیان (شیروان، بیله سوار، حاجی‌گبول، نفتچالا و سالیان).

2- <https://www.macrotrends.net/countries/AZE/azerbaijan/urban-population>

۳- اطلاعات اخذ شده از ریزنی اقتصادی سفارت جمهوری اسلامی ایران در باکو

جدول ۴: نرخ جمعیت و اشتغال در جمهوری آذربایجان

تاریخ	مقیاس	برآورد پیشین	آخرین برآورد	اشتغال
دسامبر ۲۰۲۱	میلیون نفر	۱۰,۰۷	۱۰,۱۶	جمعیت
دسامبر ۲۰۲۱	در صد	۶,۲۷	۶	نرخ بیکاری
دسامبر ۲۰۲۱	هزار	۴۸۷۷	۴۹۸۸	اشتغال
دسامبر ۲۰۲۱	هزار	۳۷۶	۳۱۶	افراد بیکار
ژانویه ۲۰۲۳	منات/ماه	۳۰۰	۳۴۵	حداقل دستمزد
دسامبر ۲۰۲۲	سال	۶۵	۶۵	سن بازنشستگی مردان
دسامبر ۲۰۲۲	سال	۶۲,۵	۶۳	سن بازنشستگی زنان
اکتبر ۲۰۲۲	منات/ماه	۸۲۷	۸۲۸	میانگین دستمزد
دسامبر ۲۰۲۱	منات/ماه	۶۴۴	۶۸۵	دستمزد کارگری

منبع: Trading Economics

تورم و قیمت مصرف کننده

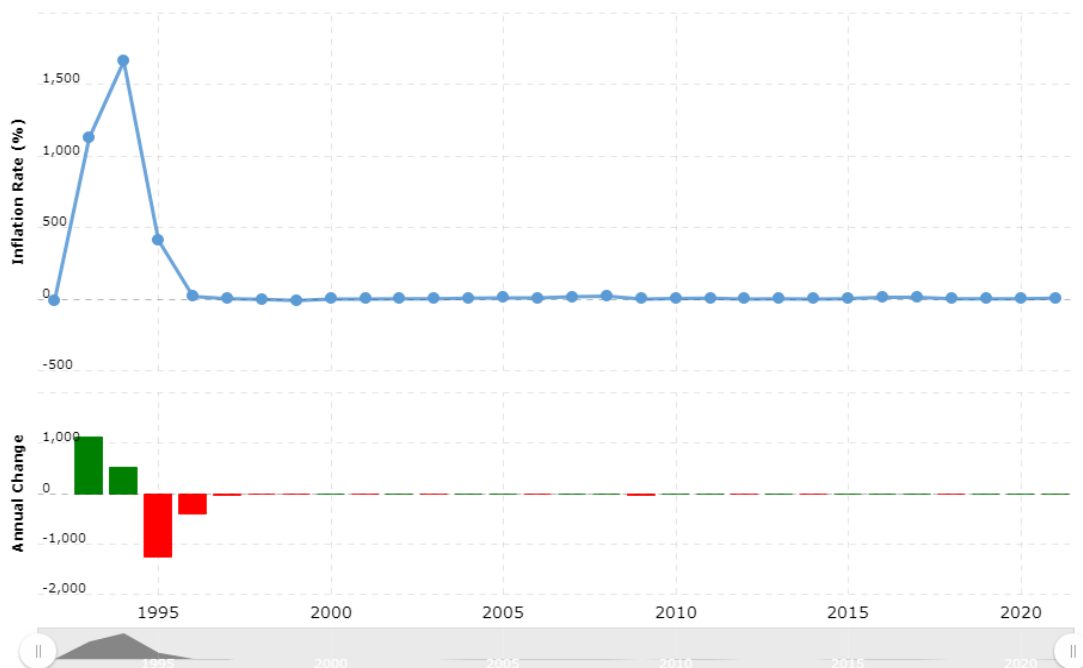
بر اساس برآوردها نرخ تورم در جمهوری آذربایجان با شیب کمی رو به افزایش است (جدول ۵). بر اساس گزارش «چشم انداز اقتصاد جهان» صندوق بین المللی پول شاخص قیمت مصرف کننده در آذربایجان در سال ۲۰۲۳ به ۹ درصد کاهش می یابد.^۱

جدول ۵: سیر تغییر تورم در جمهوری آذربایجان

برآورد تغییر تورم ۲۰۱۸-۲۰۲۱		
سال	درصد	درصد تغییر نسبت به سال قبل
۲۰۲۱	۶,۶۵	+ ۳,۸۹
۲۰۲۰	۲,۷۶	+ ۰,۱۵
۲۰۱۹	۲,۶۱	+ ۰,۳۴
۲۰۱۸	۲,۲۷	-۱,۶۷

منبع: Macrotrends.net

نمودار ۶: تغییر تورم سالانه در جمهوری آذربایجان ۱۹۹۵-۲۰۲۰

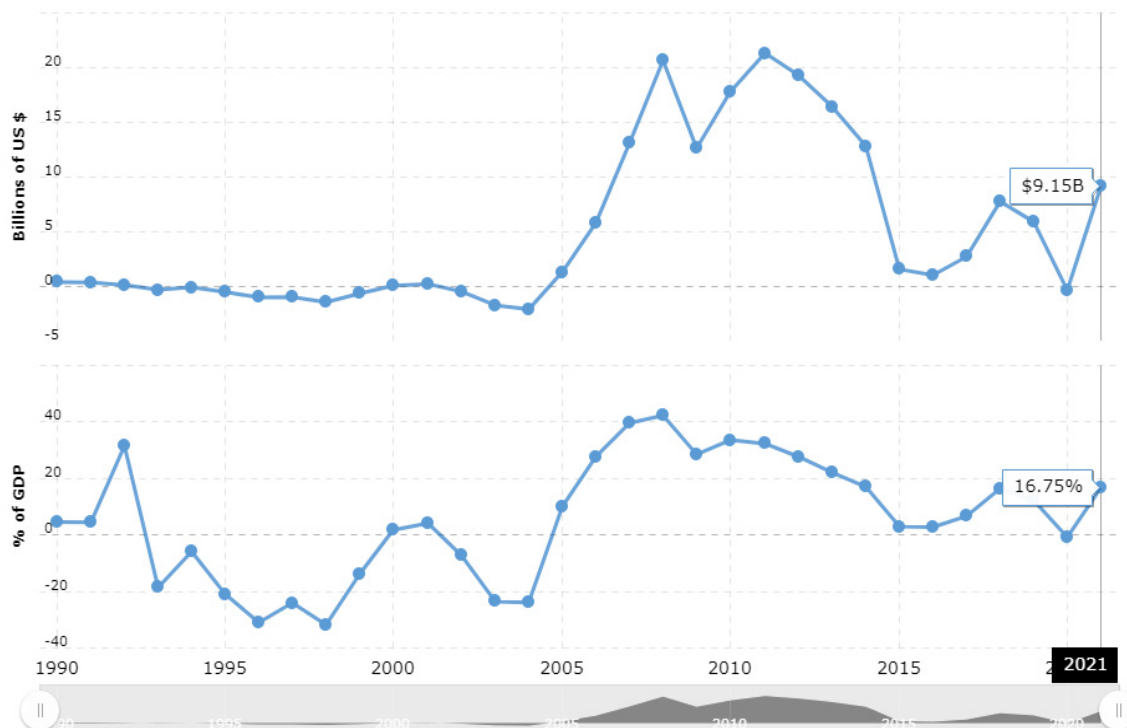
منبع: بانک جهانی

تراز تجاری

تراز تجاری جمهوری آذربایجان همواره دارای نوسان بوده است. بنا بر اعلام کمیته دولتی گمرک جمهوری آذربایجان، حجم تجارت خارجی این کشور با ۱۷۴ کشور جهان در ۸ ماهه سال ۲۰۲۲ برابر با ۳۵,۱۱ میلیارد دلار (صادرات ۲۶,۲۴ و واردات ۸,۸۶ میلیارد دلار) بوده است. در نتیجه تراز تجاری آذربایجان به میزان ۱۷,۳۷ میلیارد دلار مثبت شده است.^۱

۱- آمار ارائه شده توسط رایزنی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در باکو

نمودار ۷: تغییر تراز تجاری جمهوری آذربایجان ۱۹۹۰-۲۰۲۱

منبع: بانک جهانی

جدول ۶: شاخص‌های تجارت جمهوری آذربایجان

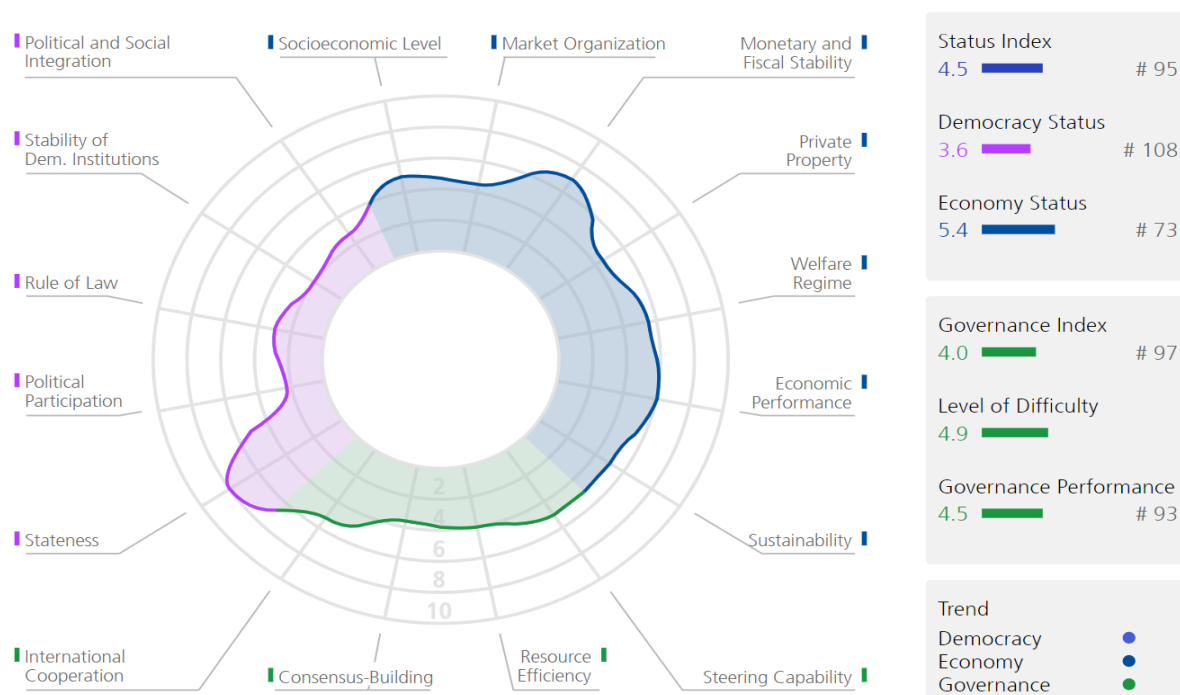
تاریخ	مقیاس	برآورد پیشین	آخرین برآورد	تجارت
سپتامبر ۲۰۲۲	هزار دلار	۷۵۷۵۳۱۰	۸۱۵۵۶۷۴	موازنه تجاری
سپتامبر ۲۰۲۲	میلیون دلار	۶۳۷۸	۷۳۸۰	حساب جاری
دسامبر ۲۰۲۱	درصد	-۰,۵	۱۵,۲	حساب جاری به تولید ناخالص داخلی
سپتامبر ۲۰۲۲	هزار دلار	۱۰۷۷۷۵۲۴	۱۱۸۱۰۷۷۵	صادرات
سپتامبر ۲۰۲۲	هزار دلار	۳۲۰۲۲۱۴	۳۶۵۵۱۰۱	واردات
سپتامبر ۲۰۲۲	میلیون دلار	۴۱۰۳	۴۲۹۹	گردش سرمایه
سپتامبر ۲۰۲۲	میلیون منات	۱۵۰	۶۵۱	تولید نفت خام
دسامبر ۲۰۲۱	هزار دلار	۱۵۸۱۱۹۲۴	۱۴۶۴۴۷۱۲	بدهی خارجی
ژوئن ۲۰۲۲	میلیون دلار	۱۸۱۴	۱۴۰۶	سرمایه گذاری مستقیم خارجی
دسامبر ۲۰۲۱	میلیون منات	۲۳۰۴	۱۸۴۸	گردشگری

منبع: Trading Economics

شاخص حکمرانی

کشور جمهوری آذربایجان از توسعه نامتوازن اقتصادی و سیاسی رنج می‌برد. انحصار قدرت سیاسی و اقتصادی در اختیار رئیس جمهوری و خاندان علی‌اف است. از دیدگاه ناظران بین‌المللی اصلاحات سیاسی فرمایشی و غیرواقعی است و نتیجه واقعی در بر ندارد.^۱ نمودار زیر وضعیت جمهوری آذربایجان در شاخص‌های حکمرانی را نمایش می‌دهد. ثبات و پایداری، همکاری بین‌المللی، حجم بخش غیر دولتی، مشارکت سیاسی، حاکمیت قانون، ثبات پولی و مالی، مالکیت خصوصی، رژیم رفاه از جمله شاخص‌های این برآورد هستند.^۲

نمودار ۸: وضعیت جمهوری آذربایجان در شاخص‌های حکمرانی

جمهوری آذربایجان در ارزیابی سال ۲۰۲۱ سازمان شفافیت بین‌الملل، با نمره ۲۳ از ۱۰۰، در رتبه ۱۵۷ کشورهای دارای فساد (در میان ۱۸۰ کشور) قرار گرفته است.^۳

1- <https://bti-project.org/en/reports/country-report/AZE>

2- https://atlas.bti-project.org/1*2022*CV:CTC:SELAZE*CAT*AZE*REG:TAB

3- <https://www.transparency.org/en/countries/azerbaijan>

بخش دوم: ساختار نهادی دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان

نهاد ریاست جمهوری

ساختار سیاسی در جمهوری آذربایجان مانند ساختار موجود در اغلب کشورهای مشترک المنافع، ریاستی است و نقش اصلی به عهده رئیس جمهور می‌باشد. با وجود قوای سه‌گانه، رئیس‌جمهور بالاترین مقام تصمیم‌گیر درباره برنامه‌های اقتصادی و اولویت‌های دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان است. در تاریخ ۵ مهر ماه ۱۳۹۵ «همه‌پرسی افزایش اختیارات رئیس‌جمهور» به صورت سراسری در این کشور برگزار شد که بر اساس اعلام کمیسیون مرکزی انتخابات بیش از ۹۱ درصد رای دهندگان به این اصلاحات رای مثبت دادند. افزایش دوره ریاست جمهوری از ۵ به ۷ سال، ایجاد پست‌های معاون اولی و معاونت‌های ریاست‌جمهوری و نیز کاهش سن کاندیداتوری برای انتخابات پارلمان از جمله تغییرات قانون اساسی جمهوری آذربایجان در پی این اصلاحات بود. اما همچنان مطابق قانون اساسی رئیس‌جمهوری آذربایجان تصمیم‌گیرنده اصلی درباره روابط خارجی و دیپلماسی اقتصادی این کشور است. مطابق اسناد «نقشه راه راهبردی اقتصاد ملی و بخش‌های اصلی اقتصادی» نیز مدیریت و اجرای نقشه راه استراتژیک اقتصادی جمهوری آذربایجان توسط رئیس‌جمهوری این کشور انجام می‌شود.

کابینه وزیران

پس از رئیس‌جمهوری، نقش اصلی بر عهده نخست‌وزیر است که توسط رئیس‌جمهور منصوب می‌شود. نخست‌وزیر بیشتر در حوزه موضوعات اقتصادی نقش ایفا می‌کند. در ساختار سیاسی جمهوری آذربایجان در مجموع ۱۷ وزارتخانه (امور داخله، امور خارجه، توسعه دیجیتال و حمل و نقل، کشاورزی، اقتصاد، خزانه‌داری، محیط زیست و منابع طبیعی، کار و حمایت اجتماعی، ورزش و جوانان، دادگستری، انرژی، شرایط اضطراری، فرهنگ، دفاع، صنایع دفاع، سلامت، آموزش) ۷ کمیته دولتی (گمرک، مهاجران دور از وطن، امور دینی، عمران و شهرسازی، خانواده و زنان، آوارگان و مهاجرین اجباری، آمار) و ۷ سرویس و آژانس دولتی (مرزبانی، امنیت دولتی، اطلاعات خارجی، گردشگری، مهاجرت، امنیت غذایی، اعزام به خدمت نظامی) وجود دارد. ریاست جلسات کابینه همواره به عهده نخست‌وزیر می‌باشد. در صورتی که فرمانی از سوی رئیس‌جمهور صادر شود و یا قانونی تصویب شود، کابینه وزرا وظیفه تهیه آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌های مرتبط برای اجرایی سازی آن فرمان یا قانون را برعهده دارد. وظایف کلی کابینه وزرا شامل تدوین برنامه بودجه دولت و ارائه آن به ریاست‌جمهوری، تهیه لایحه بودجه دولت، سیاست‌های مالی، اعتباری و پولی، برنامه‌های اقتصادی دولت و سایر لوایح دولت می‌شود.^۱ در تهیه و پیشنهاد برنامه‌های دیپلماسی اقتصادی، کابینه وزرا نقش مهم و محوری ایفا می‌کند. بر اساس اسناد راهبردی اقتصاد جمهوری آذربایجان نیز، ماموریت

1- <https://web.archive.org/web/20200322160414/https://cabmin.gov.az/az/page/55/>

اجرایی‌سازی این اسناد بر عهده کابینه است.

مرکز تحلیل و ارتباطات اصلاحات اقتصادی

علی اف برای رهبری اقتصادی جمهوری آذربایجان اقدام به نهادسازی ذیل نهاد ریاست جمهوری نموده است. به دستور رئیس جمهوری اقدامات نظارتی، ارزیابی و ابلاغی مربوط به فعالیت‌های پیش‌بینی شده در نقشه راه راهبردی اقتصادی توسط «مرکز تحلیل و ارتباطات اصلاحات اقتصادی»^۱ انجام می‌شود. این مرکز در تاریخ ۲۰ آوریل ۲۰۱۶ با حکم الهام علی اف تأسیس شده و تمام مقامات اجرایی آن از سوی دولت تعیین می‌شوند و سهام مرکز نیز تحت کنترل دولت است.^۲ شرح وظیفه این مرکز انجام تجزیه و تحلیل و تحقیق در سطوح خرد و کلان اقتصاد جمهوری آذربایجان به منظور نیل به توسعه اقتصادی پایدار است. این مرکز بر اساس داده‌های تحلیلی، پیش‌بینی‌ها و پیشنهادهایی را برای اصلاحات اقتصادی در بازه‌های زمانی میان مدت و بلند مدت تهیه کرده و در اختیار سازمان‌ها و موسسات دولتی قرار داده است.^۳

مرکز تحلیل و ارتباطات اصلاحات اقتصادی از آغاز فعالیت نزدیک به ۵۰ استراتژی، برنامه، طرح، نقشه راه استراتژیک، امکان‌سنجی و اسناد دیگر تهیه کرده و در بازه ۲۰۲۱-۲۰۲۵ متمرکز بر روند توجیه اقتصادی لازم برای بازسازی و ادغام مجدد قره باغ و اهداف بلندمدت این ادغام است. به منظور افزایش ظرفیت تحلیل این مرکز در آزمایشگاه تحلیل اقتصادی «EconLAB» با حمایت بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول، بانک توسعه آسیا، اتحادیه اروپا و دبیرخانه امور اقتصادی سوئیس^۴، مدل‌هایی مانند برنامه نویسی مالی، شبیه‌سازی خرد و ارزیابی بخش خارجی (EBA-lite) ایجاد شده است. این مرکز دارای تعدادی پروژه پشتیبانی دیجیتال برای توسعه نوآورانه است.^۵

مجلس ملی

مجلس ملی نهاد قانون‌گذار است و هر ۵ سال یکبار انتخابات آن برگزار می‌شود. کلیه لوایح، قراردادهای موافقتنامه‌ها، معاهدات بین‌المللی، بودجه دولت، رژیم‌های اقتصادی در مجلس ملی تصویب می‌شود. با این حال بر اساس ماده ۹۸ قانون اساسی جمهوری آذربایجان، حق انحلال مجلس ملی در اختیار رئیس جمهور این کشور است. در صورتی که مجلس ملی موفق نشود در دو دور نامزدهای پیشنهادی رئیس جمهور برای کابینه، دادگاه قانون اساسی، هیات رئیسه بانک مرکزی را تأیید کند، رئیس جمهور مجوز انحلال مجلس ملی را کسب می‌کند.^۶

1- İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi

2- <https://www.mida.gov.az/mmc/?/en/legislation/2/>

3- <https://economic.mfa.ir/portal/newsview/636004>

4- Swiss State Secretariat for Economic Affairs (SECO)

5- <https://economic.mfa.ir/portal/newsview/636004>

6- <https://president.az/en/pages/view/azerbaijan/constitution#:~:text=state%20of%20Azerbaijan-.I.,of%20Azerbaijan%20is%20a%20party.>

شرکت دولتی نفت جمهوری آذربایجان

شرکت دولتی نفت جمهوری آذربایجان (سوکار) بزرگترین شرکت این کشور به‌شمار می‌آید که در سال ۱۹۹۲ به فرمان حیدر علی‌اف رئیس‌جمهور وقت تاسیس شد. این شرکت مسئولیت تولید و استخراج نفت خام و گاز طبیعی و کنسرسیون بین‌المللی فعال در توسعه میادین نفت و گاز جمهوری آذربایجان را برعهده دارد. دفاتر نمایندگی‌های سوکار در شهرهای بخارست، فرانکفورت، ژنو، لندن، استانبول، وین، آستانه و تهران وظیفه بازاریابی برای نفت و گاز جمهوری آذربایجان را برعهده دارند. اما در این میان نمایندگی سوکار در ژنو مهمترین و درآمدزاترین نمایندگی این شرکت محسوب می‌شود. طبق اساسنامه سوکار، تمام اعضای هیات مدیره این شرکت توسط رئیس‌جمهور تعیین می‌شوند و در حال حاضر از ۱۳ عضو هیات مدیره، ۱۱ تن عضو حزب حاکم یعنی حزب آذربایجان نوین هستند.^۲

بخش سوم: دیپلماسی اقتصادی در اسناد بالادستی (قانون اساسی و فرامین ریاست جمهوری)

بر اساس ماده ۱۰۹ قانون اساسی جمهوری آذربایجان، حق تصویب همه برنامه‌های اجتماعی و اقتصادی بر عهده رئیس‌جمهور است. مطابق این ماده، رئیس‌جمهور همچنین حق امضا و فسخ همه توافقنامه‌های بین‌المللی و بین‌حکومتی را دارد. بر اساس ماده ۱۱۰، رئیس‌جمهور از اختیار تفویض امضای معاهدات بین‌المللی و بین‌دولتی به معاون اول خود، یا فردی از اعضای کابینه وزیران و حتی شخص خارج از دولت برخوردار است. در مجموع فرامین رئیس‌جمهور، مهمترین اسناد برنامه‌ای اقتصاد داخلی و خارجی این کشور هستند.^۳

مهمترین اسناد دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان، فرامین رئیس‌جمهوری این کشور هستند. بر اساس فرمان رئیس‌جمهور در تاریخ ۱۶ مارس ۲۰۱۶، «نقشه راه راهبردی اقتصاد ملی و بخش‌های اصلی اقتصادی» با ۱۲ سند نقشه راه راهبردی برای ۱۱ بخش اقتصاد ملی تدوین شد که مشخص‌کننده برنامه عملیاتی این کشور تا دورنمای ۲۰۲۵ است. این سندها مشخص‌کننده استراتژی‌های کلان و نقشه راه دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان نیز هستند.^۴ این اسناد به قرار زیر هستند:

– نقشه راه راهبردی چشم‌انداز اقتصاد ملی جمهوری آذربایجان^۵

– چشم‌انداز راهبردی و نقشه راه کشاورزی آذربایجان^۶

1- The State Oil Company of the Republic of Azerbaijan

2- <https://bakuresearchinstitute.org/en/socar-big-problems-at-the-largest-company-in-azerbaijan-2/>

3- <https://president.az/en/pages/view/azerbaijan/constitution#:~:text=state%20of%20Azerbaijan-,I.,oP%20Azerbaijan%20is%20a%20party.>

4- <https://azerbaijan.az/en/information/401>

5- the strategic road map on national economy and main sectors of the economy

6- Strategic Vision and Roadmap for Azerbaijan Agriculture

- نقشه راهبردی توسعه صنعت نفت و گاز جمهوری آذربایجان^۱
 - نقشه راه راهبردی تولید کالاهای مصرفی در سطح مشاغل کوچک و متوسط در جمهوری آذربایجان^۲
 - نقشه راه راهبردی توسعه صنایع سنگین و ماشین سازی در جمهوری آذربایجان^۳
 - نقشه راه راهبردی توسعه صنعت گردشگری تخصصی در جمهوری آذربایجان^۴
 - نقشه راه راهبردی توسعه لجستیک و تجارت در جمهوری آذربایجان^۵
 - نقشه راه راهبردی توسعه تامین مسکن با قیمت مناسب در جمهوری آذربایجان^۶
 - نقشه راه راهبردی توسعه آموزش و پرورش حرفه ای در جمهوری آذربایجان^۷
 - نقشه راه راهبردی توسعه خدمات مالی در جمهوری آذربایجان^۸
 - نقشه راه راهبردی توسعه مخابرات و فناوری اطلاعات در جمهوری آذربایجان^۹
 - نقشه راه راهبردی توسعه تاسیسات (انرژی برق و گرما، آب و گاز) در جمهوری آذربایجان^{۱۰}
- سند «راهبرد توسعه اجتماعی و اقتصادی جمهوری آذربایجان برای سال‌های ۲۰۲۶-۲۰۲۲»^{۱۱} را هم که در سال ۲۰۲۱ تصویب شد، باید به اسناد مذکور افزود. در این سند پیگیری «اقتصاد سبز» به برنامه‌های توسعه اقتصادی جمهوری آذربایجان افزوده شده است. در مجموع در تمام اسناد افزایش ذخایر ارزی و هدایت سرمایه گذاری خارجی به بخش های غیرنفتی از مهمترین برنامه ها برای تضمین توسعه پایدار ذکر شده است.^{۱۲}

1- The strategic road map concerning the development of the oil and gas industry in the Azerbaijan Republic
 2- Strategic roadmap for the production of consumer goods in Azerbaijan at the level of small and medium entrepreneurship
 3- Strategic Roadmap for Development of Heavy Industry and Machinery Manufacturing in the Republic of Azerbaijan
 4- Strategic Roadmap for the Development of Specialized Tourism Industry in the Republic of Azerbaijan
 5- Strategic Roadmap for development of logistics and trade in the Republic of Azerbaijan
 6- Strategic Roadmap for Development of Affordable Housing in the Republic of Azerbaijan
 7- Strategic Roadmap for Vocational Education and Training in Azerbaijan Republic
 8- Strategic Roadmap for Development of Financial Services in the Republic of Azerbaijan
 9- Strategic Roadmap for Development of Telecommunications and Information Technologies in Azerbaijan Republic
 10- Strategic Roadmap for Development of Utilities Services (electric energy, heating, water and gas) in the Republic of Azerbaijan
 11- Socio-Economic Development Strategy for 2022-2026 of the Republic of Azerbaijan
 12- <https://ereforms.gov.az/en/media/xeberler/azerbaycan-respublikasinin-2022-2026-ci-illerde-sosial-iqtisadi-inkisaf-strategiyasi-437>

بخش چهارم: روند تحول در دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان

دیپلماسی اقتصادی آذربایجان به عنوان کشوری تازه استقلال یافته در سه دهه اخیر دستخوش تحولات مهمی شده است. مراحل تحول اقتصادی در جمهوری آذربایجان به شرح زیر است:

- دوره بحران (۱۹۹۱-۱۹۹۴): جمهوری آذربایجان با پیامدهای فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و استقلال و درگیر بودن در جنگ قره باغ مواجه بود و از اقتصاد داخلی ضعیف و محدود بودن شدید روابط اقتصادی خارجی رنج می‌برد.
- دوره گام اول اصلاحات عمیق اقتصادی، دوره گذار از بحران و بهبود (۱۹۹۴-۲۰۰۳): اصلاحات استراتژیک اقتصادی جهت بازگرداندن ثبات سیاسی به جمهوری آذربایجان با فرمان حیدر علی اف آغاز شد. گذار به اقتصاد بازار و روابط اقتصادی موثر ارکان مهم سیاست اقتصادی این دوره بودند. اصلاحات مهم دیگر مانند اصلاحات ارضی در مقیاس بزرگ و خصوصی سازی اموال دولتی مصادف با این دوره آغاز شد. از دیگر ویژگی های مهم این دوره، اتکا به استراتژی نفتی بود. این استراتژی با هدف تضمین توسعه سریع جمهوری آذربایجان اتخاذ شد. در همین راستا سال ۱۹۹۴، "قرارداد قرن" برای توسعه میدان نفتی آذری-چراغ-گونشلی با کنسرسیوم بین المللی متشکل از ۱۳ شرکت توسط رئیس جمهور وقت امضا شد و به موجب آن افزایش درآمد ارزی تاثیر خود را بر اقتصاد جمهوری آذربایجان نشان داد. در این دوره دیپلماسی نفتی فراگیر خارجی بیش از ۲۰ موافقتنامه در زمینه توسعه ذخایر هیدروکربنی به همراه داشت. این قراردادها که با آمریکا، انگلیس، ایتالیا، فرانسه، نروژ، روسیه، عربستان سعودی، ترکیه، ژاپن و با شرکتهایی در کشورهای دیگر منعقد شد، سرمایه‌گذاری‌ها و درآمد ارزی زیادی برای باکو به ارمغان آورد. بدین ترتیب توسعه میدان استخراج، تولید و صادرات انرژی جمهوری آذربایجان نیز آغاز شد. در سال ۱۹۹۹، حیدر علی اف، رئیس جمهور پیشین، فرمانی مبنی بر افزایش همکاری با شرکتهای بین المللی در زمینه صادرات انرژی و هدایت درآمدهای حاصل از صادرات نفت به بخش های اولویت دار اقتصاد و پروژه های مهم اجتماعی و اقتصادی، صادر کرد. همچنین به همین منظور صندوق دولتی نفت تشکیل شد.
- دوره توسعه و پیشرفت اقتصادی (۲۰۰۴-۲۰۱۴): مدل رشد اقتصادی محقق شده در این دوره، اقتصاد جمهوری آذربایجان را به یکی از سریعترین اقتصادهای در حال رشد در جهان تبدیل کرد. در نتیجه سرمایه‌گذاری فعال بخشی از درآمدهای نفتی بر زیرساخت‌های اقتصادی-اجتماعی، پایه و اساس رقابت پذیری اقتصاد جمهوری آذربایجان گذاشته شد. طی دوره ۲۰۰۴-۲۰۱۰، تولید ناخالص داخلی به طور متوسط ۱۶٫۹ درصد در سال افزایش یافت. افزایش حجم و قیمت تولید نفت و گاز نیز

به جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در بخش انرژی کمک شایانی داشت. در سال ۲۰۰۶ خط لوله باکو - تفلیس - جیهان به طور رسمی افتتاح شد و آذربایجان با تداوم تولید و صدور نفت و گاز در سطح جهانی، روابط خارجی اقتصادی خود را نیز بهبود بخشید و مرحله مهمی از روند رشد اقتصادی جمهوری آذربایجان را فراهم کرد. در این دوره رشد اقتصاد ۶ برابر شد، درآمد سرانه ملی بیش از ۵ برابر شد. اما یکی از نکات قابل توجه در این دوره کاهش نرخ رشد اقتصادی پس از سال ۲۰۱۱ است. علیرغم افزایش سرمایه‌گذاری‌ها در اقتصاد، در این زمان تضعیف فعالیت‌های اقتصادی مشاهده شد. که به نظر می‌رسد به دلیل آثار مدل انباشت سرمایه فعال و به سطح «اشباع» رسیدن بود.^۱

- دوره کاهش سرعت رشد (۲۰۱۴-۲۰۲۱): اثرات منفی کاهش شدید قیمت نفت در بازارهای جهانی از اواخر سال ۲۰۱۴ در اقتصاد جمهوری آذربایجان نیز مشاهده شد. این آثار به ویژه از اواسط سال ۲۰۱۵ بیشتر نمایان شد. کاهش حجم صادرات و درآمدهای بودجه دولت باعث شد که نرخ بیکاری نسبت به سال قبل (۲۰۱۴) ۲ درصد افزایش یابد.

تصویب اسناد راهبردی اقتصادی جمهوری آذربایجان را نیز می‌توان یکی از پیامدهای بحران سال‌های پس از ۲۰۱۴ و کاهش بهای جهانی انرژی دانست. چنانچه ذکر شد تولید و صادرات انرژی ستون فقرات حیاتی جمهوری آذربایجان است. به همین دلیل از ابتدای استقلال باکو دیپلماسی فعال انرژی داشت. اما پس از سال ۲۰۱۵، جمهوری آذربایجان دیپلماسی اقتصادی غیرنفتی را هم به موازات دیپلماسی انرژی فعال ساخت. توسعه کارآفرینی، جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی با ایجاد فضای مناسب تجاری و سرمایه‌گذاری، هدایت درآمدهای نفتی به توسعه بخش‌های غیرنفتی از ویژگی‌های خاص اجرای سیاست‌های اقتصادی در این مرحله بود.

سال ۲۰۱۶ به دستور الهام علی اف «مرکز تحلیل و ارتباطات اصلاحات اقتصادی» برای انجام تجزیه و تحلیل و تحقیق در سطوح خرد و کلان اقتصاد جمهوری آذربایجان به منظور نیل به توسعه اقتصادی پایدار تاسیس شد. در ادامه نیز «آیین نامه ارائه سفارشات به مرکز تحلیل و ارتباطات اصلاحات اقتصادی توسط نهادهای دولتی» به امضای علی اف رسید. یکی از وظایف اصلی مرکز حمایت از ایجاد روابط بین نهادهای مختلف و توسعه صادرات است.^۲

1- <https://www.postsovietarea.com/jour/article/view/332/301>

2- <https://economic.mfa.gov.ir/portal/newsview/636004/>

بخش پنجم: استراتژی جدید دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان

۱. استراتژی دیپلماسی اقتصادی

استراتژی کلان موسوم به سیاست اجتماعی-اقتصادی که توسط الهام علی اف اعلام شد، نیز حرکت به سمت اقتصاد بازار و تشکیل یک اقتصاد ملی اجتماعی و متنوع بود که دارای توانایی توسعه درونی و ادغام با اقتصاد جهانی است.^۱ جمهوری آذربایجان پس از بحران‌های اقتصادی که متعاقب استقلال و فقدان زیرساخت‌های لازم اقتصادی، دامگیرش شده بود، اولویت‌های اصلی سیاست اقتصادی خارجی خود را برقراری رابطه با موسسات اعتباری و اقتصادی مالی بین‌المللی قرار داد. این کشور تقریباً در همه نهادهای بین‌المللی از جمله در سال ۱۹۹۲ صندوق بین‌المللی پول، بانک جهانی، بانک اروپایی بازسازی و توسعه^۲، بانک توسعه اسلامی و در سال ۱۹۹۹ بانک توسعه آسیایی پذیرفته شد. این سیاست در ادامه با تسهیل سرمایه‌گذاری خارجی در بخش‌های نفتی دنبال شد. از سال ۲۰۱۶، این استراتژی با برنامه هدایت سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی به بخش‌های غیرنفتی دنبال می‌شود. به عبارت دیگر، به رغم اینکه جمهوری آذربایجان به صادرات انرژی شناخته می‌شود، این کشور در حال سرمایه‌گذاری بیشتر برای توسعه صادرات غیرنفتی نیز است. در همین راستا علی اف در ۵ اکتبر ۲۰۱۶ فرمانی برای توسعه محصولات غیرنفتی داخلی در بازارهای خارجی با عنوان «ساخت آذربایجان» امضا کرد. این فرمان برای ایجاد نهادها و مکانیزم‌های حمایتی مختلف برای توسعه صادرات بود.^۳

در «نقشه راه راهبردی اقتصاد ملی و بخش‌های اصلی اقتصادی» نیز ایجاد ارتباطات ارگانیک میان بخش‌های اقتصادی در راستای اهداف کوتاه مدت و بلند مدت به عنوان استراتژی کلان اقتصادی آذربایجان معرفی شده است. این نقشه راه با کمک یک کارگروه ویژه متشکل از متخصصان داخلی، خارجی و مشاوره سازمان‌های بین‌المللی تدوین شده است. مطابق سند «نقشه راه راهبردی چشم‌انداز اقتصاد ملی جمهوری آذربایجان»^۴، ویژگی‌های اصلی چشم‌انداز اقتصاد ملی جمهوری آذربایجان پس از ۱۰ سال (یعنی در چشم‌انداز ۲۰۲۵) به صورت متعاقب صورت بندی شده است؛ ۱- جمهوری آذربایجان در رشد اقتصادی جهانی، پیش‌تاز شناخته می‌شود، ۲- زیرساخت‌ها مدرن‌سازی شده، ۳- اقتصاد غیرنفتی توسعه یافته، ۴- رفاه اجتماعی بهبود یافته، ۵- دارایی‌های موجود در ترازنامه دولت افزایش یافته، ۶- ذخایر ارزی استراتژیک در سطحی بیش از اندازه تولید ناخالص داخلی حاصل شده است و ۷- همزمان یک استراتژی نفتی با موفقیت اجرا شده است.^۵

1- <https://president.az/az/articles/view/21953>

2- European Bank for Reconstruction and Development

3- <https://president.az/az/articles/view/21953>

4- the strategic road map on national economy and main sectors of the economy

5- <https://www.mida.gov.az/mmc/?/en/legislation/2/>

در سند «نقشه راه راهبردی چشم انداز اقتصاد ملی جمهوری آذربایجان»، برنامه‌های کلان برای تحول اقتصادی به شرح زیر تعیین شده‌اند:

- تجدید ساختار اقتصاد ملی از طریق بهبود بیشتر فضای کسب و کار
- بهبود نظام مالی و بانکی
- بهره‌گیری از رژیم نرخ ارز شناور
- نوسازی سیاست‌های کلان اقتصادی بر اساس چالش‌های جدید
- آموزش نیروی انسانی متخصص

در واقع اسناد اقتصادی، روند تحول اقتصاد داخلی و دیپلماسی اقتصادی نشان می‌دهد که استراتژی اصلی دیپلماسی اقتصادی باکو، توسعه ارکان اقتصاد غیرنفتی جمهوری آذربایجان به موازات بهره‌گیری از سرمایه‌گذاری خارجی و توسعه دیپلماسی تجاری با افزایش تجارت و روابط دوجانبه اقتصادی است. افزایش درآمد ارزی از بخش انرژی، ایجاد کریدورهای آذربایجان محور، بهبود فضای کسب و کار و توسعه فناوری‌های داخلی نیز در راستای این استراتژی‌های کلان ارزیابی می‌شوند.

۱-۱. افزایش جذب سرمایه خارجی

جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به جمهوری آذربایجان در سال‌های اخیر به طور پیوسته در بخش انرژی افزایش یافته است (نمودار ۷). با اینکه دولت فعالانه به دنبال سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است، سرمایه‌گذاری خارجی در بخش‌های اولویت دولت برای تنوع اقتصادی (کشاورزی، حمل و نقل، گردشگری) تاکنون محدود بوده است. نهاد اصلی مسئول جذب سرمایه خارجی، آژانس توسعه صادرات و سرمایه‌گذاری آذربایجان^۱ است. این آژانس یک نهاد مشترک دولتی و خصوصی است که سال ۲۰۰۳ توسط وزارت اقتصاد و صنعت برای تقویت توسعه اقتصادی و جذب و هدایت سرمایه‌گذاری خارجی به بخش‌های غیرنفتی و تحریک صادرات غیرنفتی ایجاد شد. به همین ترتیب برنامه بهبود فضای کسب و کار در این کشور به عنوان یکی از راه‌های جذب جریان‌های سرمایه‌گذاری در نظر گرفته شده است.^۲

بر اساس قانون سرمایه‌گذاری خارجی آذربایجان، سرمایه‌گذاری‌های خارجی در این کشور می‌تواند توسط افراد، دولت‌ها و سازمان‌ها انجام شود. این سرمایه‌گذاری‌ها از حمایت قانونی کامل و بدون قید و شرط برخوردار هستند و نمی‌توان آنها را ملی یا تصرف کرد، مگر در شرایط خاص. نهادهای خصوصی می‌توانند آزادانه بنگاه‌های تجاری تأسیس، تحصیل و واگذار کنند. شهروندان، سازمان‌ها و شرکت‌های خارجی

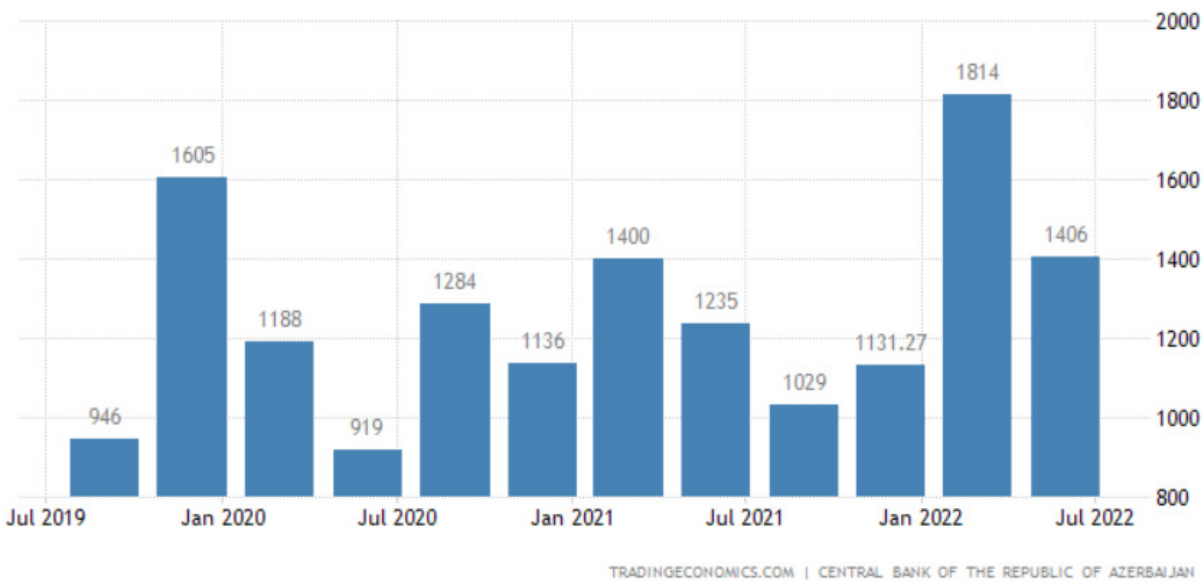
1- the strategic road map on national economy and main sectors of the economy

2- the Azerbaijan Export and Investment Promotion Agency (AzPromo)

3- <https://www.state.gov/reports/2021-investment-climate-statements/azerbaijan/>

ممکن است زمین را اجاره کنند، اما مالک آن نباشند. در صورت بروز اختلاف، طرف‌ها می‌توانند برای حل و فصل اختلافات به مرکز بین‌المللی حل و فصل اختلافات سرمایه‌گذاری (ICSID) مراجعه کنند. سرمایه‌گذاری خارجی افراد باید تابع قانون سرمایه‌گذاری جمهوری آذربایجان باشد،^۱ اما سرمایه‌گذاری توسط دولت‌ها و سازمان‌ها در جمهوری آذربایجان توسط معاهدات دوجانبه تنظیم می‌شود. جمهوری آذربایجان دارای ۵۱ معاهده سرمایه‌گذاری دوجانبه است. طرف‌های این معاهدات شامل: اتریش، اتحادیه اقتصادی بلژیک-لوکزامبورگ، چین، کرواسی، جمهوری چک، فنلاند، فرانسه، گرجستان، آلمان، یونان، مجارستان، ایران، اسرائیل، اردن، قزاقستان، کره جنوبی، کویت، قرقیزستان، لتونی، لیتوانی، مولداوی، مونته‌نگرو، لهستان، رومانی، روسیه، سان مارینو، صربستان، اسپانیا، سوئیس، سوریه، تاجیکستان، ترکیه، اوکراین، امارات متحده عربی، بریتانیا، ازبکستان، عربستان، ترکمنستان، مصر، لبنان، ایتالیا، آمریکا، اوکراین، نروژ، پاکستان، مجارستان، کرواسی، استونی، قطر، بلاروس و مقدونیه شمالی می‌شوند.^۲

نمودار ۹: سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در جمهوری آذربایجان طی سال‌های ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۲ (میلیون دلار)

TRADINGECONOMICS.COM | CENTRAL BANK OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

منبع: Trading Economics

بر اساس گزارش موسسه فیچ چشم انداز سرمایه‌گذاری در آذربایجان در سال ۲۰۲۳ به طور قابل توجهی بهبود خواهد یافت و پیش‌بینی می‌شود که سهم رشد واقعی این مؤلفه از ۰٫۹ واحد درصد تخمین زده شده در سال ۲۰۲۲ به ۱٫۳ واحد درصد در سال ۲۰۲۳ افزایش یابد. این امر در حالی است که میانگین آن در سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۱۱ تنها ۰٫۸ واحد درصد بوده است. بر اساس این گزارش، منبع دیگری از سرمایه

1- <https://investmentpolicy.unctad.org/investment-laws/laws/9/azerbaijan-foreign-investments-law>

2- Bilateral Investment Treaties (BITs)

3- <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/countries/13/azerbaijan>

گذاری احتمالاً از کشورهای اتحادیه اروپا خواهد بود که به دنبال تقویت تجارت انرژی خود با آذربایجان به عنوان منبع جایگزین روسیه هستند.^۱

۲-۱. توسعه دیپلماسی تجاری

مبنای فرمان «نقشه راه راهبردی اقتصاد ملی و بخش‌های اصلی اقتصادی» توسعه پایدار و بی‌نیازسازی جمهوری آذربایجان از اقتصاد نفتی است. به همین ترتیب محورهای اصلی در اسناد مرتبط به بخش‌های غیر نفتی، به موازات فرآیندهای اقتصادی در حال وقوع در جهان، به شرح زیر هستند:

- تعمیق اصلاحات در راستای افزایش رقابت پذیری بنگاه‌های داخلی؛
- کاهش وابستگی به واردات؛
- تضمین توسعه پویای اقتصاد غیرنفتی صادرات محور؛
- استفاده بهینه از سرمایه انسانی
- بهینه‌سازی دارایی‌های موجود
- تضمین مشارکت در زنجیره‌های ارزش از نظر تقاضای منطقه‌ای
- افزایش رفاه اجتماعی بر اساس توسعه پایدار

هر چند کارشناسان صندوق بین‌المللی پول درباره تحقق برنامه توسعه بخش غیرنفتی جمهوری آذربایجان ابراز تردید می‌کنند اما پیش‌بینی می‌شود رشد درآمدهای غیرنفتی جمهوری آذربایجان در سال ۲۰۲۲ تا ۱۲٫۲ درصد از رشد اقتصادی این کشور افزایش یابد. آذر اقلام صادراتی جمهوری آذربایجان، بیشترین حجم محصولات صادراتی این کشور را فرآورده‌های نفتی و گازی با ۹۲٫۸۲ درصد و بخش غیرنفتی و غیر گازی ۷٫۱۸ درصد به خود اختصاص داده است.

۳-۱. موافقتنامه‌های تجاری جمهوری آذربایجان

آذربایجان با کشورهای روسیه، اوکراین، گرجستان، مولداوی، قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ازبکستان، ترکمنستان و بلاروس موافقتنامه تجارت آزاد^۲ در حال اجرا دارد.^۳ کشورهای باکو و آنکارا نیز در سال ۲۰۲۰ موافقتنامه تجارت ترجیحی را امضا کردند.^۴ مذاکرات درباره توافقنامه تجارت ترجیحی جمهوری آذربایجان با پاکستان و ایران نیز در جریان است. باکو تصمیم دارد موافقتنامه‌های تجاری ترجیحی خود را به کشورهای بیشتری گسترش دهد.^۵

1- <https://economic.mfa.ir/portal/newsview/709628/>

2- <https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/07/06/azerbaijan-staff-concluding-statement-of-the-2022-article-iv-mission>

3- The free trade agreements (FTAs)

4- <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/azerbaijan-trade-agreements>

5- <https://www.mondaq.com/turkey/international-trade-investment/1049932/turkey-and-azerbaijan-sign-preferential-trade-agreement>

6- <https://www.azernews.az/business/197312.html>

جدول ۷: موافقتنامه‌های تجارت آزاد جمهوری آذربایجان

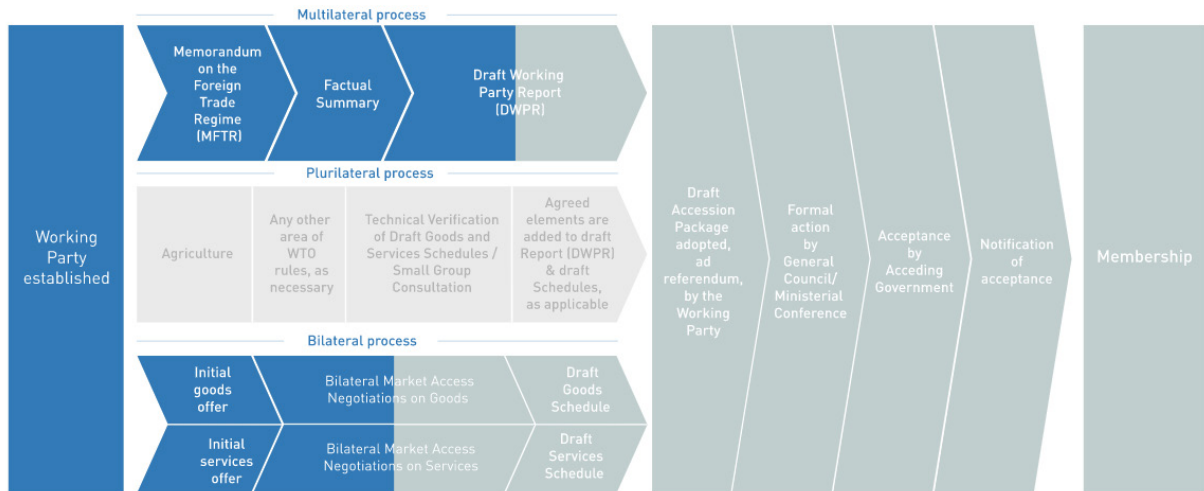
موافقتنامه‌های تجارت آزاد جمهوری آذربایجان			
وضعیت	تاریخ انعقاد	محل انعقاد	طرف قرارداد
فعال	۲۶ فوریه ۱۹۹۲	تاشکند	ازبکستان
فعال	۳۰ سپتامبر ۱۹۹۲	باکو	روسیه
فعال	۲۶ می ۱۹۹۵	مینسک	مولداوی
فعال	۲۸ جولای ۱۹۹۵	باکو	اوکراین
فعال	۸ مارس ۱۹۹۶	تفلیس	گرجستان
فعال	۱۸ مارس ۱۹۹۶	باکو	ترکمنستان
فعال	۱۰ ژوئن ۱۹۹۷	آلماتی	قزاقستان
فعال	۱۲ ژانویه ۲۰۰۴	مسکو	قرقیزستان
فعال	۳۱ مارس ۲۰۰۴	مینسک	بلاروس
فعال	۱۳ جولای ۲۰۰۷	باکو	تاجیکستان

منبع: WTO.AZ

۴-۱. مذاکرات با سازمان تجارت جهانی

جمهوری آذربایجان از سال ۱۹۹۷ به عنوان ناظر در سازمان تجارت جهانی (WTO) فعالیت می‌کند و مذاکرات با اعضای این سازمان را در سال ۲۰۰۴ آغاز کرد. مذاکرات چندجانبه به عنوان یکی از مهمترین موضوعات برای تسریع روند الحاق جمهوری آذربایجان به سازمان تجارت جهانی ادامه دارد. نهاد ریاست جمهوری، وزارت اقتصادی، وزارت دارایی، وزارت کشاورزی، وزارت حمل و نقل و ارتباطات، وزارت دادگستری، مجلس ملی و کمیته دولتی الحاق از جمله نهادهای جمهوری آذربایجان هستند که در مذاکرات با سازمان تجارت جهانی مشارکت دارند.^۱

شکل ۲: مراحل طی شده از سوی جمهوری آذربایجان برای الحاق به سازمان تجارت جهانی

منبع: بانک جهانی

۱-۵. منطقه آزاد اقتصادی آلات

منطقه آزاد اقتصادی آلات Alar نیز نقش مهمی در چشم انداز رقابت پذیر نمودن اقتصاد جمهوری آذربایجان ایفا می کند. ایجاد این منطقه در سال ۲۰۱۸ به تصویب مجلس ملی رسید. عرضه کالا و خدمات در این منطقه فقط مشمول ۰,۵ درصد مالیات می شود و هیچ محدودیتی برای مالکیت و سرمایه گذاری در این منطقه برای شخصیت های حقیقی و حقوقی وجود ندارد.^۱

حجم واردات و صادرات جمهوری آذربایجان

در ۸ ماهه نخست سال ۲۰۲۲ بیشترین مبادلات تجاری جمهوری آذربایجان با ایتالیا (۱۳ میلیارد دلار)، ترکیه (۳,۸ میلیارد دلار)، روسیه (۲,۱۹ میلیارد دلار)، هند (۱,۵۲ میلیارد دلار) و چین (۱,۳۴ میلیارد دلار) بوده است. همچنین، در این دوره زمانی، واردات کشورهای مشترک المنافع از آذربایجان برابر با ۲,۵۶ میلیارد دلار (معادل ۲۸,۹۵ درصد)، کشورهای اتحادیه اروپا ۱,۴۰ میلیارد دلار (معادل ۱۵,۸۸ درصد) و مجموع سایر کشورها با ۴,۸۹ میلیارد دلار (معادل ۵۵,۱۷ درصد) بوده است. خاطر نشان می سازد در همین مدت، شرکای اصلی واردات آذربایجان کشورهای روسیه (۱,۶۵ میلیارد دلار)، ترکیه (۱,۴۲ میلیارد دلار)، چین (۱,۳۱ میلیارد دلار)، آلمان (۳۹۷ میلیون دلار) و قزاقستان (۳۲۵ میلیون دلار) بودند.^۲

1- <https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-creates-free-economic-zone-offering-competitive-advantages-2020-5-26-29/>

۲- بر اساس آمار ارائه شده از سوی رایزنی اقتصادی ایران در جمهوری آذربایجان

جدول ۸: ۱۰ شریک اول تجاری آذربایجان به اضافه ایران به ترتیب حجم روابط در ۱۱ ماهه ۲۰۲۲

رتبه	کشور	حجم روابط تجاری/میلیارد دلار	صادرات به آذربایجان/میلیارد دلار	واردات از آذربایجان/میلیارد دلار	تراز تجاری/میلیارد دلار
۱	ایتالیا	۱۷,۷	۲۹۴ (میلیون دلار)	۱۷,۴	+۱۷,۱۰
۲	ترکیه	۵,۳	۲	۳,۳	+۱,۳
۳	روسیه	۳,۲۶	۲,۴	۸۶۰ (میلیون دلار)	-۱,۵۴
۴	چین	۱,۹۳	۱,۸۷	۶۰ (میلیون دلار)	-۱,۳۳
۵	هندوستان	۱,۸۶	۲۰۰ (میلیون دلار)	۱,۶۶	+۱,۴۶
۶	رژیم صهیونیستی	۱,۶	۳۰ (میلیون دلار)	۱,۵۷	+۱,۵۴
۷	یونان	۱,۳۷	۲۰ (میلیون دلار)	۱,۳۵	+۱,۳۳
۸	آلمان	۱,۱۷	۵۸۱ (میلیون دلار)	۵۸۶ (میلیون دلار)	+۵ (میلیون دلار)
۹	انگلستان	۱	۲۲۲ (میلیون دلار)	۷۷۸ (میلیون دلار)	+۵۵۶ (میلیون دلار)
۱۰	کرواسی	۹۶۴ (میلیون دلار)	۱۲ (میلیون دلار)	۹۵۲ (میلیون دلار)	+۹۴۰ (میلیون دلار)
۲۰	ایران	۴۳۰,۳۴ (میلیون دلار)	۴۰۵,۲۷ (میلیون دلار)	۲۵,۰۷ (میلیون دلار)	-۳۸۰,۲ (میلیون دلار)

۲. برنامه‌های عملیاتی سازی استراتژی دیپلماسی اقتصادی

۲-۱- افزایش درآمد ارزی از بخش انرژی

بررسی مجموع درآمدهای جمهوری آذربایجان نشان می‌دهد همچنان درآمد ارزی از حوزه انرژی تکیه گاه اصلی اقتصادی این کشور است. بر اساس داده‌های ژانویه تا سپتامبر ۲۰۲۲، معادل ۳۴,۴ میلیارد متر مکعب گاز طبیعی در آذربایجان (۱۰ میلیارد مترمکعب گاز از «آذری-چراغ-گوشلی»، ۱۸,۵ میلیارد مترمکعب نیز از «شاه دنیز»، تولید شده است. تولید گاز نسبت به مدت مشابه پارسال ۸,۶ درصد یعنی ۲,۷ میلیارد مترمکعب افزایش داشته است. به همین ترتیب فروش گاز به خارج از کشور ۱۶,۳ میلیارد مترمکعب بوده که نسبت به مدت مشابه سال گذشته ۲۲,۶ درصد افزایش داشته است.^۱ بر اساس پیش بینی سازمان کشورهای صادرکننده نفت (اوپک)، میانگین تولید روزانه نفت و سایر هیدروکربن‌های مایع در سال ۲۰۲۳ بالغ بر ۸۰۰ هزار بشکه پیش بینی شده است که ۴۹ هزار بشکه بیشتر از پیش بینی قبلی است. تولید روزانه نفت و

سایر هیدروکربن‌های مایع در سال ۲۰۲۱ در سطح ۷۴۰ هزار بشکه بوده است.^۱ گفتنی است یکی دیگر از منابع درآمد جمهوری آذربایجان مالیات بر درآمد حاصل از صادرات انرژی است. بر این اساس نیز جمهوری آذربایجان همزمان با تلاش برای کاهش وابستگی به درآمد انرژی، به دنبال توسعه زیرساخت‌های جدید انتقال گاز با همکاری‌های بین‌المللی و سرمایه‌گذاری خارجی است. در واقع استراتژی جمهوری آذربایجان در حوزه انرژی پیرو چند دهه قبل ثابت است.

از زیرساخت‌های موجود برای صادرات انرژی، می‌توان به خط لوله باکو-تفلیس-جیحان^۲ اشاره کرد که یکی از مهمترین خطوط لوله صادراتی جمهوری آذربایجان است. این خط لوله توسط شرکت بریتیش پترولیوم مدیریت می‌شود^۳ و بخشی از پروژه ترانس خزر میان جمهوری آذربایجان-ترکمنستان و ترکیه محسوب می‌شود.

خط لوله باکو-نووروسییسک^۴ یا خط لوله صادراتی مسیر شمال و خط لوله گازی-ماگومد-مزدک^۵ دیگر خطوط لوله انتقال نفت آذربایجان هستند که مدیریت این خطوط لوله آذری-روسی است. خط لوله باکو-سوپساک^۶ و خط لوله گاز ترانس آناتولی^۷ خطوط لوله مسیر غربی هستند که از مسیر گرجستان و ترکیه به اروپا متصل می‌شوند. خط لوله قفقاز جنوبی^۸ که نام اصلی آن خط لوله باکو-تفلیس-ارزروم است، از دیگر مجاری اصلی صادرات گاز طبیعی آذربایجان است. خط لوله باکو-آستارا^۹ هم برای انتقال و سوآپ انرژی از مسیر ایران استفاده می‌شود. خط لوله ترانس آدریاتیک^{۱۰} نیز حاصل کنسرسیوم دیگری است که گاز طبیعی صادراتی آذربایجان را از طریق یونان و آلبانی به ایتالیا حمل می‌کند.

1- <https://economic.mfa.ir/portal/NewsView/697291>

2- Baku_tbilisi_ceyhan

3- https://www.bp.com/en_az/azerbaijan/home/who-we-are/operations/projects/pipelines/btc.html

4- NREP - Northern Route Export Pipeline

5- Gazi-Magomed-Mozdok Pipeline

6- Baku-Supsa pipeline

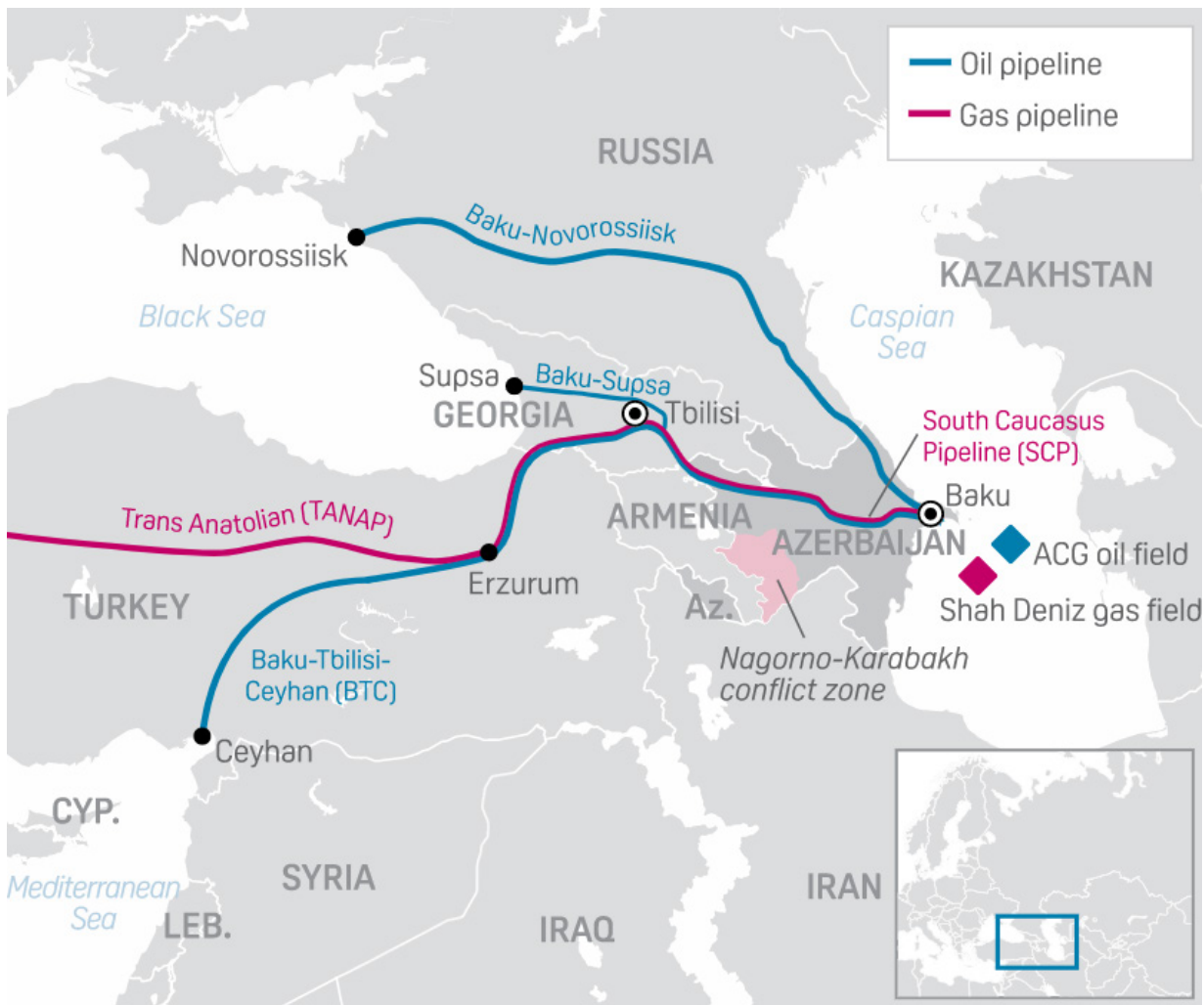
7- TANAP - Trans Anatolian Natural Gas Pipeline

8- SCP - South Caucasus Pipeline

9- Baku-Astara Pipeline

10- TAP - Trans Adriatic Pipeline

شکل ۳: تصویری از خطوط انتقال انرژی جمهوری آذربایجان

منبع: S&P Global

ذخائر اثبات شده نفتی جمهوری آذربایجان ۷ میلیارد بشکه و ذخائر اثبات شده گاز طبیعی آن نیز ۲٫۶ تریلیون مترمکعب اعلام شده است. به پیش بینی صندوق بین المللی پول، درآمد شرکت ملی نفت جمهوری آذربایجان تا سال ۲۰۲۵ به حدود ۱۰۰ درصد تولید ناخالص داخلی افزایش خواهد یافت.^۱

۲-۲- توسعه اتصالات زیرساختی

با وجود آنکه در ظاهر اروپا به عنوان یکی از مهمترین اهداف دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان شناخته می‌شود، اما به نظر می‌رسد دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان تغییرات محیطی ممکن در زمینه جهانی و منطقه‌ای در میان مدت و بلندمدت را نیز دور از نظر نداشته است. اهمیت اقتصادی بازارهای نوظهور به ویژه در منطقه آسیا یکی از نکات مورد تاکید اسناد اقتصادی این کشور است. در واقع مشارکت

1- <https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/07/06/azerbaijan-staff-concluding-statement-of-the-2022-article-iv-mission>

جمهوری آذربایجان در کریدورهای شمال-جنوب و شرق-غرب، صرفاً با نگاه یک سویه به غرب نیست. در نقشه راه راهبردی چشم انداز اقتصاد ملی جمهوری آذربایجان نیز می‌توان آثار این نگاه را ملاحظه کرد. از نظر باکو جمهوری آذربایجان در مرکز دایره ای قرار دارد که پتانسیل بالایی برای اتصال به بازارهای غرب، شرق، شمال و جنوب دارد. از این نگاه در حالی که بازارهای اتحادیه اروپا، چین و کشورهای حوزه خلیج فارس در مجموع تولید ناخالص داخلی بیش از ۳۰ تریلیون دلاری دارند، بین جمهوری آذربایجان و چین تنها قزاقستان، بین جمهوری آذربایجان و کشورهای حاشیه خلیج فارس فقط ایران و بین جمهوری آذربایجان و اتحادیه اروپا فقط گرجستان قرار دارد. بنابراین، پتانسیل جمهوری آذربایجان برای ورود به بازارهای پر رونق در دو دایره شعاع بلند و کوتاه بسیار زیاد است. لذا ارتقای جایگاه این کشور در زنجیره های ارزش جهانی با تسهیل تردد و حمل و نقل از خاک جمهوری آذربایجان (دریایی، هوایی و زمینی) یکی از برنامه های استراتژیک باکو تعیین شده است.

بر اساس آمارهای اعلام شده در ۸ ماهه نخست سال ۲۰۲۲، از نظر صادرات، کشورهای اتحادیه اروپا ۱۶,۹۲ میلیارد دلار (معادل ۶۴,۴۸ درصد)، کشورهای مشترک المنافع با ۱۰,۵۸ میلیارد دلار (معادل ۴,۰۳ درصد) و سایر کشورها ۸,۲۶ میلیارد دلار (معادل ۳۱,۴۸ درصد) از کل صادرات آذربایجان را به خود اختصاص داده اند. خاطر نشان می‌سازد در این مدت ۵۰۳,۰۲ تن محموله به ارزش ۶۷۵,۶۷۱ میلیون دلار از طریق دریا، ۴,۲۲۶ میلیارد تن به ارزش ۲,۳۳۳ میلیارد دلار از طریق راه آهن و ۳,۱۹ میلیارد تن به ارزش ۶,۶۰ میلیارد دلار بار با خودرو حمل شده است. حدود ۶۱ هزار تن محموله به ارزش ۱,۰۷ میلیارد دلار نیز از طریق هوایی در ژانویه تا آگوست ۲۰۲۲ حمل شده است. مسیرهای کلیدی اتصالات زیرساختی آذربایجان به محیط همسایگی را می‌توان به دو مورد راه آهن باکو-تفلیس-قارص و زنگه زور تقسیم کرد.

راه آهن باکو-تفلیس-قارص

راه آهن باکو-تفلیس-قارص که برخی از آن با عنوان راه ابریشم آهنی یاد می‌کنند را می‌توان بخشی از برنامه کریدوری ترکیه به چین ارزیابی کرد که از جمهوری آذربایجان عبور می‌کند. تکمیل این کریدور مستلزم دسترسی ترکیه از مسیر جمهوری آذربایجان به آسیای مرکزی است. در واقع سیاست باکو از طریق این کریدور قرار گرفتن در زنجیره ارزش ترکیه محور و چین محور است. هدف اصلی و اعلامی پروژه نیز برقراری ارتباط بین سه منطقه عنوان شده است. این کریدور برای حمل و نقل مسافری، کالایی و نفتی در نظر گرفته شده است. بر اساس برآورد اولیه درآمد سالانه ۵۰ میلیون دلاری برای جمهوری آذربایجان از این خط ریلی در نظر گرفته شده است.^۲

۱- آمارد رایزنی اقتصادی سفارت جمهوری اسلامی ایران در باکو

زنگه زور

جمهوری آذربایجان کریدور زنگه زور را به عنوان یکی از زیرساخت‌های اوراسیا معرفی می‌کند. بر اساس طرح باکو، کریدور زنگه زور در امتداد طرح کمربند-جاده چین، حلقه وصل آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی، اروپا و آسیا خواهد بود. برخی کارشناسان اقتصادی معتقدند کریدور زنگه زور ضمن برقراری پیوند شرق و غرب، قابل اتصال به کریدورهای شمال و جنوب نیز است. بر اساس این نگاه پروژه راه آهن رشت - آستارا بین جمهوری آذربایجان و ایران که بخشی از کریدور حمل و نقل بین‌المللی شمال - جنوب است، ظرفیت پیوند با کریدور زنگه زور را دارد.^۱

شکل ۴: ابعاد برنامه ریزی شده کریدور زنگه زور

منبع: Anadolu Agency

با وجود مخالفت ارمنستان و ایران با کریدور زنگه‌زور، الهام علی‌اف این کریدور را پروژه‌ای استراتژیک معرفی می‌کند که تحقق آن حتمی است. اهمیت کریدور زنگه‌زور پس از جنگ اوکراین برای ترکیه، جمهوری آذربایجان، اتحادیه اروپا و کشورهای آسیای مرکزی افزایش یافت. همین موضوع به تقویت دیپلماسی اقتصادی باکو کمک می‌کند.

1- <https://azerbaijan.mfa.gov.ir/portal/newsview/663659/>

2- <https://aze.media/president-ilham-aliyev-zangezur-corridor-is-not-only-an-economic-and-transport-project-for-azerbaijan-it-is-also-a-strategic-project/>

۳-۲-- تسهیل محیط کسب و کار

بهبود شرایط محیط کسب و کار و حمایت‌های جانبی و غیرمادی از جمله تلاش‌های جمهوری آذربایجان برای تقویت بخش غیرنفتی اقتصاد این کشور است. بر اساس گزارش بانک جهانی در زمینه کسب و کار در سال ۲۰۲۰، جمهوری آذربایجان با نمره ۷۶ از میان ۱۹۱ کشور در رتبه ۳۴ قرار گرفته است. با این حال گزارش مذکور همچنان از وجود قوانین دست و پا گیر دولتی در این کشور خبر می‌دهد.^۱

توجه و بهره‌گیری از اثرات اقتصادی فناوری‌های جدید یکی از راهبردهای دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان در جهت توسعه و بهبود فضای کسب و کار در این کشور است. چنانچه یکی از اقدامات اصلی مرکز تحلیل و ارتباطات اصلاحات اقتصادی بهره‌گیری از ابزارهای دیجیتالی چون پرتال «Azexport.az»، هاب تجاری دیجیتالی «www.dth.az»، پرتال «EnterpriseAzerbaijan.com»، پرتال «Monitoring.az»، پرتال «Azranking.az»، پرتال «Azerp.az» و مرکز حمایت از صادرات «پنجره واحد» برای توسعه صادرات غیرنفتی جمهوری آذربایجان است. در سند چشم‌انداز نیز توصیه شده است مدیریت در بخش‌های اقتصادی دولتی و خصوصی در جمهوری آذربایجان با الزامات فناوری‌های پیشرفته در حوزه‌های نانو، اطلاعات، ارتباطات، صنعت، مالی و سایر زمینه‌ها سازگار شوند. در کنار توسعه فناوری‌های جدید، مدیریت افزایش مخاطرات امنیت سایبری نیز برای جمهوری آذربایجان به عنوان یک چالش جهانی مطرح است. لذا علاوه بر ورود فناوری‌های پیشرفته، بهبود و ارتقای سرمایه انسانی مدیریت‌کننده فناوری‌ها، توسعه دانش ملی متناسب با چالش‌ها و روندهای جدید جهانی مد نظر قرار دارد.

در همین راستا به منظور افزایش ظرفیت تحلیل مرکز تحلیل و ارتباطات اصلاحات اقتصادی، در آزمایشگاه تحلیل اقتصادی «EconLAB» با حمایت بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول، بانک توسعه آسیا، اتحادیه اروپا و «SECO» مدل‌هایی مانند برنامه نویسی مالی، تعادل عمومی، ORANI، شبیه‌سازی خرد و ارزیابی بخش خارجی (EBA-lite) ایجاد شده است. این مرکز دارای تعدادی پروژه پشتیبانی دیجیتالی برای توسعه نوآورانه است.^۲

پرتال Azexport.az که براساس فرمان ریاست جمهوری «درباره ایجاد پایگاه داده واحد کالاهای تولید شده در جمهوری آذربایجان» در سپتامبر ۲۰۱۶ تاسیس شد، بستر تبلیغات گسترده کارآفرینان و محصولات محلی را به صورت رایگان در سراسر جهان فراهم می‌کند. بر اساس گزارش‌ها در طول دوره فعالیت Azexport، دسترس بودن محصولات آذربایجانی در سیستم عامل‌های تجارت آنلاین بین‌المللی ۵۰۰ برابر شده است.^۳

1-<https://documents1.worldbank.org/curated/en/688761571934946384/pdf/Doing-Business-2020-Comparing-Business-Regulation-in-190-Economies.pdf>

2- <https://economic.mfa.ir/portal/newsview/636004>

3- <https://report.az/biznes-xeberleri/iqtisadi-islaxatlarin-tehlili-ve-kommunikasiya-merkezi-5-yasini-qeyd-edir/>

در سال‌های ۲۰۱۷-۲۰۲۱، پورتال Azexport بیش از ۲ میلیارد دلار سفارش صادرات برای محصولات مختلف (صنعتی، غذایی، پارچه، کشاورزی و غیره) از ۱۴۱ کشور دریافت کرده است.^۱

بخش نهم: بازیگران اولویت‌دار در دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان

بررسی اسناد اقتصادی جمهوری آذربایجان نشان می‌دهد این کشور به همسایگان غربی و شرقی خود به عنوان شرکای اولویت‌دار در جهت تسهیل برنامه‌های اقتصادی می‌نگرد. در این میان ترکیه به عنوان یکی از مهمترین پشتوانه‌های دیپلماسی اقتصادی باکو ارزیابی می‌شود. در درجه بعد اتحادیه اروپا به عنوان شریک اقتصادی نزدیک جمهوری آذربایجان در سال‌های پیشرو قرار دارد و بطور سنتی روسیه نیز برای باکو غیرقابل چشم‌پوشی است.

ترکیه

ترکیه یکی از شرکای اصلی تجاری جمهوری آذربایجان است و شواهد نشان می‌دهد در برنامه‌های اقتصادی آینده باکو نیز نقش محوری ایفا می‌کند. وزیر اقتصاد ترکیه اخیراً ابراز امیدواری کرده است با اجرایی شدن موافقتنامه تجارت ترجیحی جمهوری آذربایجان و ترکیه، حجم روابط تجاری دو کشور به ۱۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۳ برسد.^۲ بر اساس اظهارات وزیر اقتصاد ترکیه در حالی که حجم سرمایه‌گذاری ترکیه در جمهوری آذربایجان به ۱۲ میلیارد دلار رسیده است، جمهوری آذربایجان معادل ۱۹٫۵ میلیارد دلار در ترکیه سرمایه‌گذاری کرده است.^۳ حدود ۲۰۰۰ شرکت از جمهوری آذربایجان در ترکیه و بیش از ۴۱۰۰ شرکت ترکیه‌ای در جمهوری آذربایجان فعالیت می‌کنند. آذربایجان از نظر تعداد شرکت‌ها و حجم سرمایه‌گذاری خارجی در ترکیه در بین کشورهای آسیایی و قفقازی رتبه اول را دارد.^۴

آنچه موجب گرایش بیشتر باکو به آنکارا می‌شود، علاوه بر اشتراکات قومی و فرهنگی این است که جمهوری آذربایجان یکی از مهمترین بازیگران در سیاست شرقی ترکیه است و آنکارا برنامه‌های سیاسی-اقتصادی شرق گرایانه خود را از دروازه جمهوری آذربایجان دنبال می‌کند. به همین ترتیب باکو نیز به ترکیه به عنوان یک اهرم قدرت در توسعه مناسبات شرقی-غربی می‌نگرد. به همین دلیل توسعه همکاری در هر سه حوزه انرژی، حمل و نقل و تجارت در دستور کار باکو و آنکارا قرار دارند. بر اساس آمارها در سال ۲۰۲۰ حجم محموله‌های حمل شده در مسیر باکو - تفلیس - قارص دو برابر شد که می‌توان از آن به عنوان نمونه بارز اثربخشی پروژه‌های حمل و نقل در روابط جمهوری آذربایجان و ترکیه یاد کرد.

1- <https://azexport.az/>

2- <https://www.aa.com.tr/en/energy/energy-diplomacy/turkey-azerbaijan-aim-15b-trade-volume-by-2023/31925>

3- <https://www.aa.com.tr/en/energy/energy-diplomacy/turkey-azerbaijan-aim-15b-trade-volume-by-2023/31925>

4- <https://ereforms.gov.az/en/media/xeberler/azerbaycan-turkiye-iqtisadi-elaqeleri-suretlenecck-34>

با توجه به عدم وجود مناسبات سیاسی میان ترکیه و ارمنستان، مسیر گرجستان یکی از حلقه‌های متصل کننده ترکیه و جمهوری آذربایجان است. این موضوع موجب تعدد تفاهم نامه‌ها و موافقتنامه‌های سه جانبه بین این کشورها شده است. پروتکل تشکیل کمیته سه جانبه مسائل گمرکی بین جمهوری آذربایجان، گرجستان و جمهوری ترکیه در تاریخ ۸ اکتبر ۲۰۲۱ در ازبک‌بازار امضا رسید. اما ترکیه و آذربایجان با تلاش برای تحقق کریدور زنگه‌زور به دنبال مستقیم ساختن ارتباط ترکیه و جمهوری آذربایجان هستند. تحقق کریدور ترانس خزر با مشارکت ترکمنستان نیز در امتداد این تلاش‌ها محسوب می‌شود.

اتحادیه اروپا

مهمترین بعد روابط جمهوری آذربایجان و اتحادیه اروپا انرژی است. بحران اوکراین و تشدید تنش میان روسیه و اروپا منجر به افزایش صادرات گاز آذربایجان به اروپا شده است. پیش بینی می‌شود دو طرف به دنبال خطوط جدید برای افزایش معاملات گازی و نفتی باشند.^۱ سیستم خط لوله کریدور گاز جنوبی^۲ که به تازگی تکمیل شده است، اکنون گاز طبیعی را از زیر دریای خزر در سواحل آذربایجان به مشتریان اروپایی هزاران مایل دورتر منتقل می‌کند. کریدور گاز جنوبی از سه خط لوله تشکیل شده است که عبارتند از: ۱- خط لوله قفقاز جنوبی که از آذربایجان و گرجستان می‌گذرد، ۲- خط لوله گاز طبیعی ترانس آناتولی در سراسر ترکیه و ۳- خط لوله ترانس آدریاتیک از طریق یونان و آلبانی به ایتالیا. کمیسیون اروپا در یک تحول ویژه موافقتنامه ای را با جمهوری آذربایجان امضا کرد تا واردات گاز طبیعی را تا سال ۲۰۲۷ دو برابر کند.^۳

شکل ۵: نقشه بخشی از خطوط انتقال انرژی به اروپا

منبع: The European Institute at the University of Maryland

1- <https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/07/06/azerbaijan-staff-concluding-statement-of-the-2022-article-iv-mission>

2- The Southern Gas Corridor

3- <https://www.heritage.org/europe/commentary/why-azerbaijan-merits-greater-strategic-attention-washington>

روسیه

هر چند روسیه و جمهوری آذربایجان در صادرات انرژی رقیب محسوب می‌شوند، اما روسیه یکی از مسیرهای انتقال انرژی جمهوری آذربایجان محسوب می‌شود. نکته حائز توجه دیگر این است که سهم قابل توجهی (۱۷ درصد) از واردات آذربایجان از روسیه مواد غذایی است.^۱ بر این اساس و با توجه به استراتژی کلان جمهوری آذربایجان برای صادرات غیرنفتی، بازار روسیه یکی از بازارهای در دسترس این کشور محسوب می‌شود.^۲

بخش هفتم: جایگاه ایران در دیپلماسی اقتصادی آذربایجان

مناسبات اقتصادی ایران با آذربایجان، همانند روابط سیاسی دو کشور، در سه دهه گذشته همواره با فراز و نشیب‌هایی همراه بوده است. بیشترین روابط در دوره دولت‌های یازدهم و دوازدهم در ایران بود. از سال ۱۳۹۲ با روی کار آمدن حسن روحانی در تهران و احتمال بهبود روابط ایران و غرب، در روابط تجاری و اقتصادی دو جانبه نیز تحولاتی صورت گرفت و از آن زمان تا سال ۲۰۲۲، همکاری‌ها و روابط اقتصادی دو کشور افزایش یافت، به طوری که حجم مبادلات تجاری دو کشور در سال ۲۰۱۹ به رقم ۴۹۳٫۸ میلیون دلار (سهم صادرات ایران به آذربایجان ۴۵۲٫۷ میلیون دلار و سهم صادرات آذربایجان به ایران ۴۱٫۱ میلیون دلار) رسید. علاوه بر این پروژه‌های کلان مانند کریدور شمال و جنوب نیز با همراهی روسیه در دستور کار تهران و باکو قرار گرفت.

اما از سال ۲۰۱۹، شیوع بیماری کرونا و متعاقب آن کاهش قیمت جهانی نفت که منجر به کاهش درآمدهای نفتی آذربایجان شد و بروز درگیری‌های نظامی آذربایجان با ارمنستان بر سر مناطق اشغالی، اثرات منفی بر حجم روابط تجاری جمهوری آذربایجان با سایر کشورهای جهان از جمله با جمهوری اسلامی ایران داشت. به همین سبب در سال ۲۰۲۰ حجم تجارت دو کشور به رقم ۳۳۹ میلیون دلار (۳۰۱ میلیون دلار سهم صادرات ایران به آذربایجان و ۳۸ میلیون دلار نیز سهم صادرات آذربایجان به ایران) کاهش یافت. با بهبود نسبی شرایط پاندمی حجم مبادلات تجاری در سال ۲۰۲۱ به استناد گمرک ایران از مرز ۶۰۰ میلیون دلار عبور کرد که ۵۶۵ میلیون دلار آن سهم صادرات ایران بوده است و ایران بعد از کشورهای چین و روسیه در رتبه سوم شرکای برتر تجاری آذربایجان از لحاظ تراز تجاری مثبت قرار گرفت.^۳

بررسی اسناد اقتصادی جمهوری آذربایجان نشان می‌دهد، این کشور ایران را یکی از اقتصادهای بزرگ همسایه و غیرقابل چشم‌پوشی می‌داند و باکو ایران را مسیری راهبردی برای دسترسی به آب‌های آزاد و جنوب می‌بیند. وجود مرز طولانی بیش از ۷۶۵ کیلومتری میان جمهوری اسلامی ایران و جمهوری

1- <https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/07/06/azerbaijan-staff-concluding-statement-of-the-2022-article-iv-mission>

2- <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/aze>

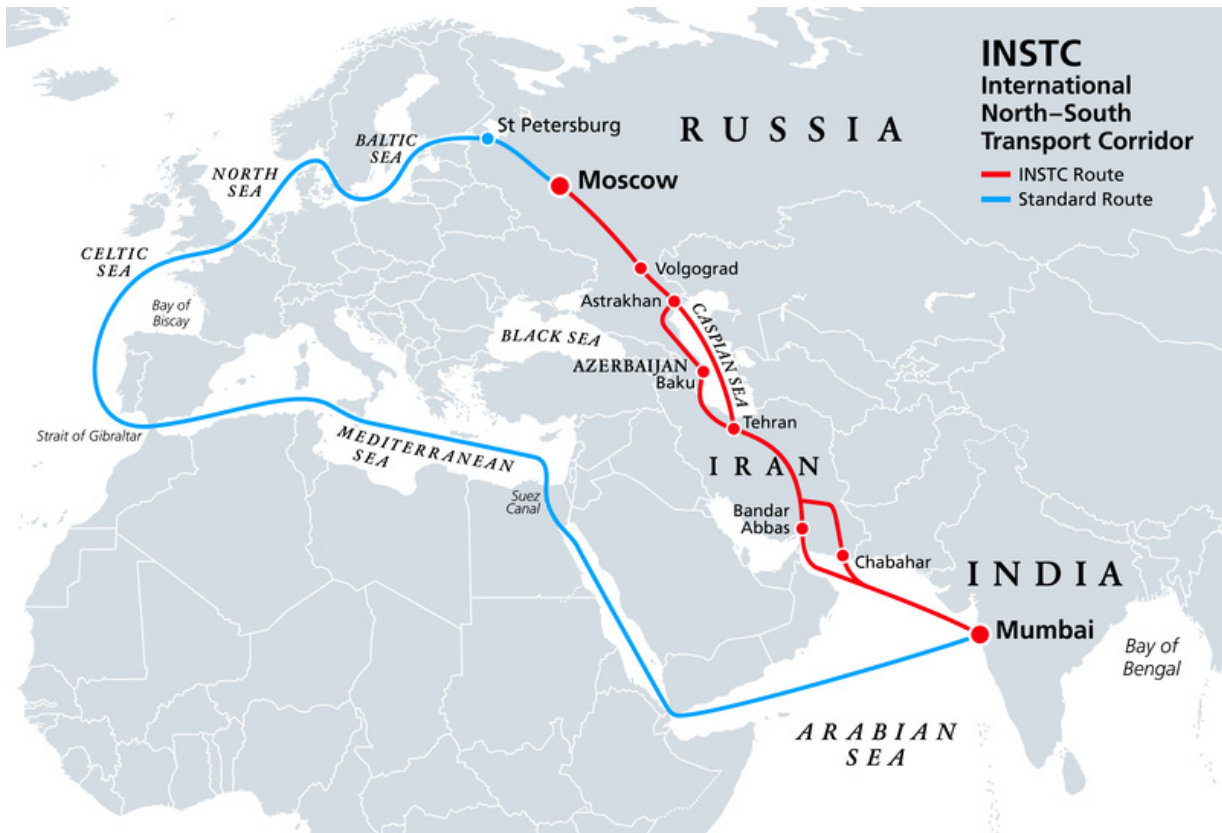
۳- بر اساس آمار اراه شده توسط رایزنی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در باکو

آذربایجان، موجب شده است تا دو کشور از امکانات جغرافیایی بهتری برای توسعه همکاری‌های تجاری به ویژه در بخش‌های حمل و نقل، عمرانی، انرژی و کشاورزی برخوردار شوند. کریدورهای شمال - جنوب، شرق به غرب و خلیج فارس به دریای سیاه، موضوعات مربوط به همکاری‌های ریلی و جاده‌ای ایران و جمهوری آذربایجان هستند.

کریدور شمال-جنوب

اولین بار موافقتنامه بین دولتی راجع به کریدور حمل و نقل بین‌المللی شمال - جنوب در سال ۱۳۷۹ در سن پترزبورگ روسیه به امضای وزیران حمل و نقل چهار کشور ایران، هند، روسیه و عمان رسید.^۱ در سال ۱۳۹۵ با همکاری روسیه، توافق احداث راه آهن رشت و آستارا میان ایران و آذربایجان به امضا رسید که با وجود ارتباط ریلی آذربایجان و روسیه به معنای برقراری اتصال بین سه کشور و شکل‌گیری کریدوری با نام شمال و جنوب بود که بخشی از موافقتنامه ۱۳۷۹ نیز محسوب می‌شد. کریدور ترانزیتی شمال - جنوب قابلیت دارد اروپای شمالی را به جنوب شرق آسیا متصل کند. این کریدور از طریق اتصال سیستم‌های ریلی سه کشور ایران، روسیه و آذربایجان می‌تواند خلیج فارس را از طریق ایران و آذربایجان به بنادر گرجستان و روسیه وصل کند و ظرفیت انتقال چندین میلیون تن بار در سال را داشته باشد.

شکل ۶: ظرفیت مسیر شمال-جنوب از روسیه-جمهوری آذربایجان-ایران به هند

منبع: Silk Road Briefing

در پانزدهمین کمیسیون مشترک همکاری‌های اقتصادی ایران و آذربایجان در نیمه دوم اسفند ماه ۱۴۰۰، توافقاتی در جهت گسترش همکاری‌های اقتصادی دو کشور حاصل شد. بر همین اساس برخی از اختلاف نظرهای قبلی در حوزه‌های حمل و نقل و تجارت برطرف، و دو طرف با توافق در خصوص اجرای بندهای باقیمانده از کمیسیون مشترک قبلی، بر ضرورت پیگیری توافقات حاصله در چهاردهمین کمیسیون تاکید کردند. در جریان این مذاکرات توافق برای ساخت دو پل بر روی رودخانه ارس به منظور اتصال جمهوری خودمختار نخجوان به سرزمین اصلی از طریق قلمرو جمهوری اسلامی ایران، فوریت بخشی به تکمیل کریدور شمال - جنوب از طریق ساخت راه آهن رشت - آستارا، توافق برای ساخت پل اتومبیل‌رو بر روی رودخانه آستارا چای، تکمیل پایانه ریلی آستارا - آستارا، انجام شد.

ظرفیت‌ها برای افزایش حجم روابط تجاری

بر اساس آمار ارائه شده توسط گمرک آذربایجان، در ۱۰ ماه ابتدایی سال ۲۰۲۲، مجموع تجارت رسمی ایران به این کشور ۳۸۵,۲ میلیون دلار بوده که ۳۶۲,۵ میلیون دلار آن مربوط به صادرات به آذربایجان و ۲۲,۷ میلیون دلار آن مربوط به واردات از آذربایجان بوده است و هفتمین رتبه را در میان کشورهای صادر

کننده به آذربایجان به خود اختصاص داده است.

بر اساس آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران حجم تجارت ایران و جمهوری آذربایجان در سال ۱۴۰۰ حدود ۶۰۷ میلیون دلار با تراز تجاری مثبت ۵۶۰+ میلیون دلار به نفع ایران بوده است. این آمار درآمد ناشی از سوآپ گازی و برخی اقلام خاص و تجارت‌های خرد را شامل نمی‌شود. با احتساب این موارد حجم تجاری دو کشور در سال ۱۴۰۱ به یک میلیارد و ۲۰۰ میلیون دلار خواهد رسید. این در حالی است که توافق نهایی در خصوص توافقنامه تجارت ترجیحی، امضای یادداشت تفاهم همکاری شرکت صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی کشور با آژانس صنایع کوچک و متوسط جمهوری آذربایجان و همچنین توافق بر روی پروتکل همکاری میان معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری و آژانس توسعه دیجیتال و نوآوری جمهوری آذربایجان در خصوص همکاری‌ها در زمینه شرکت‌های دانش بنیان و استارت‌آپ‌ها، انجام شده است. فهرست برخی از پروژه‌های مشترک ایران و جمهوری آذربایجان که می‌تواند به توسعه روابط تجاری دو کشور کمک کند و در دست اقدام است، به شرح زیر هستند.

- ۱۳- توافقنامه تجارت ترجیحی که در مرحله نهایی قرار دارد و در انتظار پاراف و امضاء وزرای دو کشور است؛
- ۱۴- دستور کار بودن اتصال ریلی ایران به جمهوری آذربایجان (پارس آباد اردبیل - ایمشلی آذربایجان)؛
- ۱۵- ساخت دو پل جدید ریلی و جاده ای به همراه خطوط انتقال انرژی بر روی رودخانه ارس در منطقه آغبند - خداآفرین (زنگزور شرقی آذربایجان) جهت ایجاد مسیر اتصالی جدید میان آذربایجان و جمهوری خودمختار نخجوان از طریق قلمرو جمهوری اسلامی ایران؛
- ۱۶- ساخت پل اتومبیل رو بر روی رودخانه آستاراچای در شهر آستارا؛
- ۱۷- ترمینال و بارانداز بین المللی ریلی آستارا؛
- ۱۸- سد و نیروگاه‌های برقابی خداآفرین و قیزقلعه‌سی؛
- ۱۹- تکمیل کریدور حمل و نقل بین المللی شمال- جنوب با ساخت راه آهن رشت - آستارا؛
- ۲۰- قرارداد سوآپ گازی ترکمنستان از طریق ایران به آذربایجان و افزایش آن به سه میلیارد متر معکب در سال؛
- ۲۱- تولید محصولات ایران خودرو در سایت نفتچالا آذربایجان (خودروهای سمند، دنا معمولی و دنا پلاس و دنا پلاس اتومات، تارا معمولی و تارا اتومات)؛
- ۲۲- اتصال شبکه های برق ایران-آذربایجان-روسیه به یکدیگر (سنکرون کردن - یکسان سازی)؛
- ۲۳- بلوک‌های نفتی الوند و البرز دریای خزر؛
- ۲۴- مشارکت شرکت ملی نفت ایران(Nico) در کنسرسیوم استخراج نفت از میدان نفتی شاه‌دنبیز؛

لازم به توضیح است علی‌رغم تنش‌های سیاسی در روابط ایران و جمهوری آذربایجان، دو کشور رشد ۳۰ درصدی تجارت را تجربه کرده و همکاری‌ها در امور ترانزیت نیز بی‌سابقه ارزیابی شده است؛ دو طرح ترانزیتی مشترک در آستارا در حال اتمام و بهره‌برداری است، خودرو سازی ایران در جمهوری آذربایجان فعال است و طرح‌های سد سازی مشترک در حال تکمیل است. به عبارت دیگر به نظر می‌رسد همین روابط اقتصادی به کنترل تنش‌های سیاسی بین تهران و باکو کمک نموده است. با این وجود طرفین نیازمند طرح‌های بزرگ برای در هم تنیدگی بیشتر سیاسی و اقتصادی هستند.^۱

بخش هشتم: نتیجه‌گیری

جمهوری آذربایجان به دلیل همسایگی مشترک با ایران و روسیه، از بازیگران مورد توجه و حمایت غرب در منطقه قفقاز جنوبی است. در دهه‌های اخیر سیاست درهای باز برای سرمایه‌گذاری در بخش‌های انرژی و غیرنفتی موجب افزایش درآمد این کشور و نتایج مثبت اقتصادی برای باکو شده است. با این حال جمهوری آذربایجان همچنان به دلیل سیاست‌های داخلی در حوزه‌های سیاسی-اجتماعی و اقتصادی مورد انتقاد ناظران بین‌المللی قرار دارد.

استراتژی کلان سیاست اجتماعی-اقتصادی که سالانه به روزرسانی می‌شود، رویکرد این کشور در دیپلماسی اقتصادی را نیز ترسیم می‌کند. مهمترین استراتژی جمهوری آذربایجان پس از دهه‌ها جذب و هدایت سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی به بخش‌های نفتی، اکنون متمرکز بر جذب و هدایت سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی بر بخش غیرنفتی است. برنامه‌های در حال اجرا و پیگیری این کشور توسعه زیرساخت‌های صادرات انرژی و محصولات غیرنفتی است. از مجموع استراتژی‌ها و برنامه‌های جمهوری آذربایجان می‌توان دریافت که این کشور به دنبال ایجاد ارتباطات گسترده میان جمهوری آذربایجان با اقتصادهای بزرگ همجوار و مناطق دورتر در آسیا و اروپا است. اهداف استراتژی دیپلماسی اقتصادی جمهوری آذربایجان بدین شرح زیر است:

۱. افزایش رشد اقتصادی،
۲. توسعه زیرساخت‌های مدرن،
۳. عدم وابستگی به اقتصاد نفتی،
۴. بهبود رفاه اجتماعی،
۵. افزایش ذخایر ارزی استراتژیک و مهمتر از همه
۶. امنیت اقتصادی جمهوری آذربایجان.

۱- نظرات اخذ شده در مصاحبه با رایزنی اقتصادی سفارت جمهوری اسلامی ایران در باکو

به طور کلی، اسناد توسعه اقتصادی و اجتماعی جمهوری آذربایجان متمرکز بر تامین و تضمین زیرساخت های سخت افزاری و نرم افزاری لازم برای توسعه است. ایجاد خطوط لوله امن برای صادرات انرژی، ایجاد کریدورهای آذربایجان محور، افزایش تجارت و روابط دوجانبه و چندجانبه اقتصادی و توسعه فناوری های داخلی نیز در راستای این استراتژی های کلان ارزیابی می شوند. تجدید ساختار اقتصاد ملی از طریق تقویت بخش غیرنفتی، بهبود نظام مالی و بانکی و تامین نیروی انسانی متخصص نیز از جمله برنامه های نرم افزاری جمهوری آذربایجان است.

جمهوری آذربایجان دارای دو نقطه قوت است که موجب تقویت دیپلماسی اقتصادی این کشور نیز می شود؛ ۱- توان این کشور در صادرات انرژی و ۲- موقعیت ژئوپلیتیکی جمهوری آذربایجان برای بهره گیری از ظرفیت های اقتصادی و تجاری کشورهای منطقه. براین اساس، جمهوری آذربایجان دیپلماسی انرژی فعالی دارد و دیپلماسی تجاری-بازگانی را نیز به موازات آن دنبال می کند.

دیپلماسی انرژی جمهوری آذربایجان مبتنی بر جذب سرمایه، تامین و توسعه زیرساخت های صادرات، تضمین افزایش تولید و افزایش صادرات است. موقعیت جغرافیایی این کشور نیز به باکو کمک کرده است خود را به عنوان یک بازیگر کلیدی در تامین انرژی اروپا معرفی کند. در چشم انداز کنونی، پیش بینی ها از گسترش بازار انرژی و افزایش درآمد ارزی برای آذربایجان حکایت دارد، هر چند که احتمال وقوع جنگی دیگر در قفقاز جنوبی و میان جمهوری آذربایجان و ارمنستان و یا بحران در روابط ترکیه و اروپا را نیز نباید دور از نظر داشت که می تواند شرایط حاکم بر روابط اقتصادی جمهوری آذربایجان را متاثر سازد.